

Šikana mezi středoškolskými studenty

Ing. Kateřina Jandová

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Kateřina Jandová**
Osobní číslo: **H120294**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Šikana mezi středoškolskými studenty**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury o středoškolské mládeži.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti šikany, středoškolského prostředí a ovlivňování mládeže.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

ERB, Helmut H. Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.

GOLDMAN, Jane. Jak přežít doma, ve škole a mezi kamarády. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-508-3.

KOLÁŘ, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

LOVASOVÁ, Lenka. Šikana. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Eva Machů, Ph.D.

Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

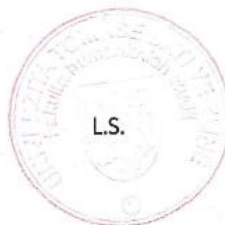
23. ledna 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

2. května 2014

Ve Zlíně dne 23. ledna 2014

doc. Ing. Aněžka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
veditelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 21.3.2014

..... Jandorel

1) Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Diplomační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracovních vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasaňuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vášního důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybného projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo udit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží ke větší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřená na problematiku šikany mezi středoškolskými studenty. Práce je rozdělena do dvou částí, z nichž první je část teoretická a druhá je část praktická. V teoretické části jsou uvedeny informace obecného charakteru. Práce je zaměřena na vymezení základních pojmů týkajících se šikany a jsou definováni jednotliví protagonisté šikany. Dále je v teoretické části zmínka o klimatu třídy a školy a je definována středoškolská mládež a středoškolské prostředí. V neposlední řadě jsou v teoretické části uvedeny příčiny zvýšeného výskytu agresivního chování u mládeže. Poslední kapitola teoretické části je věnována možnostem prevence šikany na středních školách. Praktická část je pojata jako studie o výskytu a povaze šikany na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě. Předmětem výzkumu praktické části je zjištění, jakým způsobem se šikana nejčastěji projevuje, kdo je agresorem a jakým způsobem jsou studenti šikanováni. Ve výzkumných hypotézách mě zajímalo, zda iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky a zda studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším prospěchem.

Klíčová slova: šikana, agresivita, protagonisté šikany, středoškolská mládež, středoškolské prostředí, prevence šikany

ABSTRACT

This dissertation is focused on the subject of bullying between high school students. The paper consists of two parts where part one is theoretical work and part two is practical work. There is general information in the theoretical part and it aims to lay out basic terms connected to bullying and to identify individual protagonists. Furthermore there is a mention of the class's and school's dynamics, and the theoretical part the paper also defines the high school youth and its environment. Additionally this part of dissertation includes the root causes of the increased aggressive behaviour amongst the youth. The last chapter of the theoretical part is dedicated to discussing the possible routes to prevent bullying in high schools. The practical part is a study about the existence and the character of bullying in the Secondary Vocational School in Velky Ujezd. The subject of the investigation in the practical part is finding out how bullying most often presents itself, who is the aggressor and in which way the students are bullied. The investigating hypothesis I was interested in finding whether the initiators of bullying are more often boys than girls and whether students with better academic results are more often bullied than students with worse academic results.

Key words: bullying, aggression, protagonists of bullying, high school youth, high school environment, prevention of bullying

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Machů, Ph.D. za odborné vedení a praktické připomínky, které mi poskytla v průběhu zpracování této práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 POJEM ŠIKANA.....	14
1.1 PODSTATA ŠIKANY A TYPY ŠIKANY	15
1.2 STÁDIA ŠIKANY	16
1.3 FORMY ŠIKANY.....	18
1.4 PŘÍČINY ŠIKANY	20
1.5 DIAGNOSTIKA ŠIKANY	21
1.6 NÁSLEDKY ŠIKANY.....	22
2 PROTAGONISTÉ ŠIKANY, AGRESIVITA A AGRESE.....	24
2.1 OSOBNOST AGRESORA.....	24
2.2 OSOBNOST OBĚTI.....	26
2.3 PŘIHLÍŽEJÍCÍ – SVĚDCI ŠIKANY	28
2.4 SKUPINY NÁCHYLNÉ KE VZNIKU ŠIKANY	28
2.5 VYMEZENÍ POJMU AGRESE A AGRESIVITA	29
3 STŘEDOŠKOLSKÁ MLÁDEŽ, STŘEDOŠKOLSKÉ PROSTŘEDÍ.....	31
3.1 CHARAKTERISTIKA STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE	31
3.2 ŽIVOTNÍ ZPŮSOB A HODNOTOVÁ ORIENTACE STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE	32
3.3 STŘEDOŠKOLSKÉ PROSTŘEDÍ, KLIMA TŘÍDY A ŠKOLY	33
4 PŘÍČINY ZVÝŠENÉHO VÝSKYTU AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ U MLÁDEŽE.....	36
5 PREVENCE ŠIKANY.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	44
6 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	45
6.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	45
6.2 CÍLE VÝZKUMU	45
6.3 STANOVENÍ VÝZKUMNÝCH HYPOTÉZ.....	46
6.4 METODA VÝZKUMU.....	46
6.5 VÝZKUMNÝ VZOREK	47
6.6 SBĚR DAT A ANALÝZA DAT.....	47
7 ANALÝZA A VÝSLEDKY VÝZKUMU	48

7.1	ANALÝZA DEMOGRAFICKÝCH POLOŽEK.....	48
7.2	ANALÝZA VÝZKUMNÝCH POLOŽEK	50
7.3	VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ.....	62
7.4	INTERPRETACE A ZÁVĚREČNÉ SHRnutí VÝZKUMU	64
	ZÁVĚR	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	71
	SEZNAM GRAFŮ	73
	SEZNAM TABULEK.....	75
	SEZNAM PŘÍLOH.....	76

ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je šikana mezi středoškolskými studenty. Toto téma jsem si vybrala z toho důvodu, že s šikanou se potýká celý svět a šikanování na školách vždy bylo, je a nejspíš bohužel i bude. Osobní zkušenost s šikanou ovlivní jedince na celý život. Každý z nás, dítě i dospělý má právo být respektován, ať je jakkoliv odlišný od ostatních a má právo na spokojený život. Dnešní doba je velmi uspěchaná, spousta rodičů nemá příliš mnoho času věnovat se svým dětem, vychovávat je a učit k úctě, toleranci a respektu. Škola je tedy dalším místem, kde by studenti měli tyto pozitivní vlastnosti získávat. Učitel by měl umět včas rozpoznat první příznaky agresivity a násilí, které postupně degradují k šikaně. Velmi důležité je sledování klimatu ve třídě a ve škole a v mnoha případech stačí sledovat první příznaky počínající šikany a správně nastavit prevenci.

Šikanování ve školách je epidemicky rozšířený fenomén, který způsobuje mnoho utrpení a bolesti. Škody jsou velmi rozsáhlé a závažné. Zasahují nejenom přímé protagonisty šikanování, samozřejmě nejvíce oběti, ale překračují často i hranice skupiny a drtivě dopadají na okolí - rodiče, pedagogy, vedení školy atd. To však není všechno, agresori často v naučeném násilí pokračují nejenom ve škole, ale i v dalším životě - v rodině (intimní, domácí násilí), na pracovišti (mobbing, bossing) atd. Když někdo šikanuje druhého, tak to už nezapomene. Je to podobné, jako když se člověk naučí jezdit na kole, už to prostě umí a líbí se mu to. Zkrátka vzniká tu riziko, že se podobným způsobem bude chovat v budoucnosti k druhým lidem. U některých šikanovaných dětí se stane jejich významným hnacím motorem rozhodnutí nestát se již nikdy obětí a tak raději začnou šikanovat sami, nebo se k agresorům přidají.

O šikaně toho bylo již mnoho napsáno a mohlo by se zdát, že je toto téma jednoduché a na zpracování rychlé. Opak je pravdou, jedná se o téma velmi obsáhlé, které lze pojmout z mnoha hledisek. V této bakalářské práci je téma šikany pojato z hlediska obecného popisu a nastínění problematiky. Teoretická část stručně vymezuje základní pojmy týkající se šikany, jsou definováni jednotliví protagonisté šikany a je pohovořeno o středoškolské mládeži a středoškolském prostředí. Praktická část se zabývá výzkumem výskytu šikany na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě, popisu-

je metodologii výzkumu, vyhodnocení výsledků získaných dotazníkovým šetřením a závěrečné shrnutí výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 POJEM ŠIKANA

Šikana je bezesporu téma, které se v poslední době skloňuje ve všech pádech. Patří totiž mezi nejzávažnější jevy v současné škole, ačkoliv se neprojevuje pouze ve školách a nezahrnuje jen věkovou kategorii školáků na základních školách a středoškolských studentů. Není to problém pouze pedagogický a mravní, ale jde o záležitost spadající do oblasti psychologie, sociologie a sociální práce. Šikana nemusí být vždy spojena se školou, dotýká se všech věkových skupin. Tato bakalářská práce pojednává o šikaně školní, především o šikaně mezi středoškolskými studenty.

V současné době nenalezneme jednu univerzálně platnou definici šikany. Lze ji přiřadit k agresivním poruchám chování a dodnes neexistuje její jednotná, univerzálně přijatá definice.

Uvádím proto definici šikany některých významných autorů, kteří se touto problematikou zabývají:

České výrazy šikanování a šikana se odvozují od francouzského slova „chicane“, které je označením pro zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů. V právní praxi je termínem šikanování rozuměno úmyslné jednání, namířené proti jinému subjektu, které útočí na jeho lidskou důstojnost. Protože důsledkem šikanování je bolest, ublížení či poškození druhého, je třeba přiznat šikaně statut násilí a agresivního chování jedné osoby vůči druhé. (Vaníčkova, 2002, s. 3)

V současné době jeden z nejuznávanějších odborníků na šikanu v České republice M. Kolář (2011, s. 18) uvádí následnou definici:

„Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.“

Lovasová (2005, s. 6) ve své knize definuje šikanu následovně: *jedná se o nebezpečný sociálně patologický jev, při kterém je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví a na majetku.*

Je třeba také uvést definici šikany dle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení: *Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i podobu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.*

Definicí šikany existuje velké množství a není nijak jednoduché šikanu definovat z toho důvodu, že je velmi těžké rozeznat, kde šikana začíná a kde končí. Definice jsou také ovlivněny tím, jakým druhem šikany se autor zabývá. Ačkoliv definice uvádí, že šikana je obvykle opakované ubližování, jedná-li se o zvláště krutý a brutální čin, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez dosavadní repetice.

A ještě jeden důležitý postřeh – o šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoliv důvodu bezbranná (fyzický handicap, psychická odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok ...) a jedná se tedy o asymetrickou agresi. Pojmem šikana nelze ale označovat všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují. (Lovasová, 2005, s. 6)

1.1 Podstata šikany a typy šikany

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a projevuje se ve všech věkových i sociálních skupinách. Záměrem agresora je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka nebo skupinu lidí. (Bendl, 2003, s. 26)

Podle trojdimensonální mapy lze projevy šikanování členit následovně:

- přímé a nepřímé projevy
- fyzické a verbální projevy
- aktivní a pasivní projevy

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (Tabulka 1). Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi chlapci a dívkami. (Kolář, 2001, s. 32)

Tabulka 1. Klasifikace typů šikany (Kolář, 2001)

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Štípání, fackování, bití, kopání, tahání za vlasy.
Fyzické aktivní nepřímé	Útoky jsou směřovány na osobní věci.
Fyzické pasivní přímé	Fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů, např. agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice.
Fyzicky pasivní nepřímé	Odmítnutí splnění požadavků, např. agresor odmítne oběť pustit ze třídy na záchod.
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv, symbolická agrese (kresby, básně).
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li ne-spravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

1.2 Stádia šikany

Vztahy ve skupině mají při šikaně svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby tzv. ostrakismu k nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Je velmi důležité šikanu podchytit v počátečních stádiích, protože pak je i mnohem větší pravděpodobnost k její úspěšné léčbě. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se jen tak ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů určité skupiny. Rozdělení stádií šikany má při léčbě šikany svůj velký význam a každé stádium vyžaduje jiný přístup.

Šikana může mít podobu jednorázového aktu, obvykle se ale jedná o dlouhodobý jev, který lze rozdělit do pětistupňového schématu. (Kolář, 2005, s. 35)

Stádia šikany dle Koláře:

První stadium (zrod ostrakizmu) :

Jedná se o mírné, nejčastěji psychické formy násilí, které mají podobu znehodnocujícího chování a útoků na lidskou důstojnost. Jedná se zejména o izolaci postiženého jedince. Dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo ho nebere vážně. Komunikace probíhá převážně znevažujícím způsobem, oběť je zesměšňována, má hanlivou předzívku. Na její účet se dále konají různé „přátelské“ legrácky a vtípky, a když se ohradí, tak je jí vytknuto, že nerozumí legraci a že nemá smysl pro humor.

Druhé stadium (fyzická agrese a přitvrzování manipulace):

Ostrakizmus může přerůst do dalšího stadia. K přitvrzování dochází často pod vlivem stresu, kdy je třeba ventilovat napětí a nepříjemné pocity již ostrakizujících, nebo také k němu dochází v podmínkách, kdy celá skupina spolu tráví hodně času a jednotliví členové jsou na sebe odkázáni (např. dětský tábor, lyžařský výcvik, škola v přírodě) a ostrakizující se potřebuje buď vyrovnat se svým pocitem nejistoty a strachu ze selhání, nebo jen pro zábavu. Typickou formou přitvrzování je fyzická agrese, která je obrácena vůči obětem ostrakizování, kteří se neuměli bránit, nebo dali najevo svůj strach.

Třetí stadium (klíčový moment – vytvoření jádra):

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupinky agresorů, tzv. úderné jádro. Tito šířitelé viru začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Toto stadium má klíčové postavení a rozhoduje o tom, zda šikana bude pokračovat nebo bude ostatními členy skupiny zpacifikována. To předpokládá přítomnost silné pozitivní osobnosti a nízkou toleranci násilí v komunikaci mezi dětmi.

Čtvrté stadium (většina přijímá normy agresorů) :

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Pod vlivem strachu se celá skupina uvnitř rozloží a přijme novou alternativní identitu. Můžeme spatřit, že k údernému jádru agresorů se připojí jejich nohsledi, ale také slušné děti a ostatní členové skupiny se tváří, že se nic neděje, respektive tyto děti se v tomto stadiu domnívají, že se nic neděje a že to tak možná má být, když se oběti nebrání. Agresoři jsou již na ubližování obětem zcela závislí a mnohdy ubližují pouze pro pobavení a mají radost z toho, když se jich oběť bojí. Typickým znakem tohoto stadia je, že se ve třídě objevuje slovník nadřazenosti a podřazenosti.

Páté stadium (totalita neboli dokonalá šikana) :

Pokud zvenčí nepřichází žádná podpora, dochází k plnému ovládnutí skupiny agresory. Agresoři již ztratili zbytek zábran a šikana se stala předmětem zábavy pro celou skupinu, která „představení“ odměňuje potleskem. Dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, agresoři již ztrácejí poslední zbytky zábran a jsou zcela opojeni svojí mocí. Jediným možným řešením tohoto stadia je rozpuštění postiženého kolektivu.

1.3 Formy šikany

Forma šikany je velmi důležitá, jelikož ze základní formy šikany potom vychází celkový vnější obraz šikany související s její léčbou. Forma šikany je ovlivněna věkem účastníků (mnohem mírnější u dětí, než u mladistvých), pohlavím - u chlapců převládá forma fyzického násilí, u dívek forma psychického násilí odehrávající se v rámci blízkých, kamarádských vztahů. (Kolář, 2011, s. 78-79)

Základní formy šikany (Kolář, 2011, s. 78)

1. Šikana podle věku a typu školy – šikana mezi předškoláky, mezi žáky prvního a druhého stupně, uční, gymnazisty, vysokoškoláky
2. Šikana z genderového hlediska – chlapecká a dívčí šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům

3. Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení – na jedné škole s demokratickým vedením a na druhé straně škola nebo výchovný ústav, kde je nastolen tvrdý autoritativní systém
4. Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů – šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených nebo mentálně retardovaných žáků

Forma šikany na středních školách a učilištích je podle odborníků v mnohém odlišná od formy šikany na základních školách. Blíží se šikaně, která se objevuje v armádě nebo ve věznicích. Agresori jsou tím rafinovanější, vynalézavější a mnohdy také krutější, čím jsou starší. Vysoce rizikové jsou v tomto smyslu internáty, které často patří k učilištím nebo středním školám, kde je ubytováno velké množství učňů a šikanování bývá velmi rafinované, důmyslné a dobře organizované a bývá těžké ho odhalit, natož mu nějakým způsobem zabránit. Nejstrašnější a nejkrutější šikany se odehrávají tam, kde je oběť dlouhodobě nucena žít společně s agresory. V tomto směru jsou rizikové dlouhodobější pobyty mimo školy - zájezdy na hory, školy v přírodě, internáty a ústavy, zejména dětské domovy. (Vašutová, 2008, s. 128)

V této kapitole je třeba zmínit další formu šikany, nový fenomén v této oblasti, kterým je kyberšikana využívající možností moderní technologie, jako jsou mobilní telefony s možností natáčení videa či focení, internet a sociální sítě.

Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to záměrné násilné chování prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilních telefonů. (Kolář, 2011, s. 83)

V následující tabulce jsou uvedeny druhy kyberšikany.

Tabulka 2. Druhy kyberšikany (Rogers, 2011, s. 29)

Nářez (Flaming)	Internetové diskuze za pomoci elektronických zpráv, používajících agresivní jazyk.
Obtěžování (Harassment)	Opakované posílání útočných, urážlivých nebo nevyžádaných zpráv.
Pomlouvání (Denigration)	Rozšiřování pomluv, drbů a lží o někom s cílem poškodit jeho pověst.
Předstírání (Impersonation)	Posílání komentářů pod cizím jménem.
Prozrazení (Outing)	Sdělování cizích tajemství a citlivých informací bez souhlasu dotyčných.

Podvod (Trickery)	Přesvědčení oběti k prozrazení tajemství či citlivých informací a zveřejnění na internetu.
Vyloučení (Exclusion)	Záměrné vyloučení z online skupiny.
Kyberpronásledování(Cyberstalking)	Opakované a intenzivní obtěžování a ponižování, které zahrnuje výhrůžky

1.4 Příčiny šikany

Je velmi důležité nelitovat čas a pátrat po příčinách, proč se agresor chová tak, jak se chová a proč jiné dítě se dostalo do pozice oběti. (Lovasová, 2005, s. 11)

Profesor Říčan (1995) se na problematiku šikany dívá očima hlubinné psychologie a psychoanalýzy a popsal čtyři hlavní motivy v pátrání po příčinách agresivního chování a jednání:

- 1) Tlak kolektivu – jedinec je nucen, aby se choval tak, jak se od něj očekává, např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoliv změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát
- 2) Touha po moci – přání ovládat druhého ať již za účelem prospěchu či uspokojení vlastního ega. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních důvodů, ovládáme-li nějakého jedince či skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.
- 3) Motiv krutosti – psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu.
- 4) Zvědavost a experiment – týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest a jak se projeví jeho strach.

Aby se však šikana mohla plně rozvinout, je třeba, aby byly splněny tři následující podmínky (Lovasová, 2005, s. 12) :

- přítomnost potencionálního šikanujícího agresora

- přítomnost potencionální oběti šikanování
- přítomnost takového klimatu skupiny, která šikanování připustí, respektive mu nezabrání

1.5 Diagnostika šikany

Jak poznat, že se dítě stalo obětí šikany? Je zcela mylné se domnívat, že se nám dítě samo svěří. Důvody, proč se snaží celou záležitost co nejdéle tajit, mohou být různé. Největší roli hraje pochopitelně strach ze msty agresorů. Někdy to může ale být i strach z reakce rodičů. Mezi další důvody patří to, že se dítě za své postavení stydí, má pocit, že mu nikdo nebude věřit, že ztratí své poslední kamarády, když bude žalovat. K podezření mohou vést více či méně specifické známky v jeho chování. Například se začne projevovat častější sklon k pláči, přestane mít zájem chodit ven s kamarády, zhorší se jeho školní prospěch. Je nutné si všimnout i změn v zevnějšku, alarmující by měla být jakákoliv netypická změna, kterou bychom u daného dítěte nečekali. Pro přehled jsou varovné známky rozděleny na tzv. přímé a nepřímé ukazatele a jsou uvedeny Tabulce 3. (Lovasová, 2005, s. 9)

Tabulka 3. Diagnostika šikany – přímé a nepřímé ukazatele (Lovasová, 2005, s. 10)

Nepřímé ukazatele = chování nebo vzhled dítěte	Přímé ukazatele = chování okolí vůči dítěti
- strach jít ráno do školy	- úmyslné ponižování
- záškoláctví	- hrubé žertování a zesměšňování
- opakované bolesti hlavy nebo břicha	- nadávky
- zhoršení prospěchu ve škole	- poškozování oděvu
- ztráta zájmu o učení	- výsměch
- porucha soustředění	- pohrdání
- pobývání v blízkosti učitelů	- omezování svobody
- pozdní návraty ze školy	- poškozování a krádeže osobních věcí
- modřiny a odřeniny bez věrohod-	- neustálé kritizování a zpochybňo-

ného vysvětlení	vání
- opakovaná ztráta peněz či osobních věcí	- bití, kopání a jiné napadání

Vzhledem k tomu, jak je šikana nebezpečná, měl by učitel mít vždy otevřené oči i pro její nenápadné známky, jež může pozorovat v běžném životě školy. Jak přímé, tak nepřímé znaky šikany mohou být různě závažné jednak samy o sobě, jednak v závislosti o tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, patřit k běžnému dění ve třídě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že dítě pravděpodobně je obětí šikany. Rozhodující je výskyt většího počtu těchto známek a jejich kumulace. (Říčan, Janošová, 2010, s. 75)

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Proto bývá nejspolehlivějším a nejrychlejším způsobem, jak na šikanu přijít, že to dítě oznámí buď přímo učiteli, nebo prostřednictvím svých rodičů a ti by už měli vědět, jak dítěti nejlépe pomoci a na základě čeho začít šikanu vyšetřovat. V praxi se tak ale mnohdy neděje z obavy dítěte, že bude vypadat jako žalobníček, zbabělec nebo dokonce zrádce. Oznámení o šikaně rodičům nebo učitelům nebývá v praxi moc časté a proto by si měli dospělí lidé u dětí více všimnout varovných signálů a podezřelých projevů uvedených v tabulce 3.

1.6 Následky šikany

Nejhorší následky má šikanování bezesporu u oběti a proto je třeba se o nich zmínit podrobněji. Závažnost poškození je závislá na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé či dlouhodobé. Důležitá je i míra obratnosti oběti. Je velmi tragické, pokud dojde ke zlomení oběti, k rozbití její identity a k nastolení trvalého pocitu bezmoci, poddajnosti a věrnosti agresorovi, která pramení ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat. (Kolář, 2001, s. 100)

Následky šikanování mohou být velice vážné, jak psychické tak i fyzické či sociální a mohou dítě dovést až k pokusu o sebevraždu. Typické je, že oběť šikany nijak neusiňuje o lepší společenskou pozici a naopak se stává outsiderem i ve skupinách, kde se

již nešikanuje. Pokud šikana není odhalena a trvá měsíce až roky, dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění (např. astma). Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních onemocnění v dospělosti. Byly zkoumány také důsledky pro agresory šikanování, kdy ve školním věku se především jedná o zhoršení školního prospěchu a horší využívání vlastních duševních schopností. Následky šikanování lze předpokládat i u dětí, které šikane pouze pasivně přihlížely. Hrozí jim ztráta iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. (Lovasová, 2006, s. 15)

Šikanování v první řadě znamená trauma a trvalý bolestivý emoční tlak, který je příčinou narušení vývoje osobnosti u dítěte. Neustálé prožívání bolesti dítěte vede k přetížení adaptačních mechanismů a může se rozvinout stresová nemoc, kterou poznáme podle výskytu neurotických příznaků či škály tělesných stesků.

Typické následky šikany (Vaníčková, 2002, s. 9)

- Nepozornost při vyučování, neschopnost soustředit se
- Zhoršení školního prospěchu
- Vyhýbání se školní docházce omluvenými i neomluvenými hodinami
- poruchy sebehodnocení, negativní sebepojetí
- zvýšená úzkost, strach
- nejistota
- poruchy spánku, noční děsy
- smutek, apatie, deprese, sebevražedné chování
- poruchy přizpůsobivosti
- riziko fixace naučeného chování do dospělosti
- riziko kriminálního chování pro agresora v mladém věku
- vytvoření paradoxně silného emocionálního pouta mezi šikanujícím agresorem a obětí

2 PROTAGONISTÉ ŠIKANY, AGRESIVITA A AGRESE

Rostoucí násilí, agresivita a šikanování jsou vážným sociálním problémem každodenního života. Agrese a šikana je celosvětový problém ovlivňující kvalitu života a zdraví samotných aktérů šikany a důsledky možných negativních dopadů se týkají celé společnosti.

V druhé kapitole této bakalářské práce jsem se zabývala popisem a charakteristikou jednotlivých protagonistů šikany. Jsou zde vymezeny pojmy agrese a agresivita.

Abychom šikaně lépe porozuměli, je nutné se seznámit s hlavními účastníky šikany. Jsou to agresori, proti nim stojí oběti a v neposlední řadě nelze opomenout i třetí skupinu, kterou jsou pasivně přihlížející svědci šikany. V každé sociální skupině živočišné říše, ať už lidské nebo zvířecí se vytváří sociální hierarchie. Na vrcholu této hierarchie stojí jedinec silný, tzv. jedinec alfa a na konci této hierarchie je jedinec v pozici nejslabšího. Ve všech skupinách, i v těch, kde nedochází k šikaně, se nejslabší jedinec vyskytuje. Je to jedinec nejméně oblíbený, který má nejméně kamarádů a složí jako obětní beránek při neúspěších skupiny a okolí se mu směje při jeho neúspěchu a tento neúspěch očekává. Boj o sociální hierarchii proběhne velmi rychle a nemilosrdně a nastolená pravidla jsou jednoznačná. K šikanování dochází, existují-li pro to předpoklady, které jsou dány osobností oběti, osobností agresorů a strukturou skupiny, kde k šikanování dochází. Šikana může být chováním jednotlivce, ale i celé skupiny. (Vašutová, 2008, s. 107)

2.1 Osobnost agresora

Jaké jsou vlastně děti, které šikanují svoje vrstevníky, jaké jsou jejich osobnosti a z jakého pocházejí prostředí? Agresor je ten, kdo se aktivně zúčastní šikany, zvláště ten, kdo ji aktivně vede. (Říčan, Janošová, 2010, s. 53)

Iniciátory šikany bývají nejčastěji jedinci starší, fyzicky vyspělejší, případně sociálně narušení. Agresorem se obvykle stává disharmonická osobnost. V mnoha případech pocházejí agresori z rodin, v nichž se matka, otec nebo oba společně dopouštějí citového nebo fyzického násilí. Tímto dle mechanismu příkladu své děti učí k tomu, že agrese a násilí jsou vhodné prostředky k dosažení cíle. K nejčastějším motivům ve-

doucím k šikanování radíme snahu o upoutání pozornosti, získání obdivu a přízně spolužáků, zahánění nudy, pocity žárlivosti vůči úspěšnějším spolužákům, úsilí předejít vlastnímu napadení, nebo touhu po vyniknutí. (Vašutová, 2008, s. 110)

Z praktického diagnosticko - nápravného hlediska zaznamenal Michal Kolář (2001) významnější výskyt tří typů agresorů - iniciátorů šikany:

- První typ - jedinec velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostlivý někdy i sadistickými tendencemi. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. V rodinné výchově takovýchto jedinců bylo vysledováno časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez přítomnosti rodičovské lásky.
- Druhý typ - jedinec optimistický, dobrodružný se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. V rodinné výchově nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová deprivace a absence mravních a duchovních hodnot v rodině.
- Třetí typ – hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energickým přetlakem, kázeňskými problémy. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost a šikanování používá cíleně k zastrašování druhých. V rodinné výchově těchto jedinců byl vysledován častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli, nebo ho napodobovali.

Vyvstává potřeba položit si otázku, z jakého rodinného prostředí pocházejí děti, které se stanou v budoucnu agresory?

Šikanujícím dětem se nedostává obvykle v rodinách potřebného citového zázemí, mají negativní zkušenosti s postoji rodičů vůči vlastní osobě v podobě značného nezájmu a odmítání. Jedním z nejdůležitějších vnějších faktorů působících na vzniku agresivního chování je nevhodný způsob výchovy, nedostatek vřelého rodičovského zájmu o dítě, citový chlad dítěte a tolerance rodičů k násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům. (Vašutová, 2008, s. 109)

Je také zapotřebí zmínit se o rozdílech mezi agresory a oběťmi ve vztahu k pohlaví. Z výsledků získaných dosavadním výzkumem ne zcela jednoznačně vyplývá, zda

iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky, nebo je zastoupení iniciátorů šikany dle pohlaví podobné. Uvádím zde tedy několik publikovaných informací.

Říčan a Janošová (2010) uvádí, že mezi chlapci najdeme mnohem více agresorů, než mezi dívkami.

Oproti tomu, dle zkušenosti M. Koláře (2011, s. 80) je výskyt dívčí šikany podobný jako u té chlapecké. Významný rozdíl je však v tom, že u chlapců převažuje šikana přímá, fyzická agrese, zatímco u dívek je v popředí psychická forma šikany.

Vašutová (2008) shrnula a publikovala výsledky dosavadních výzkumů zaměřených na rozdíly mezi pohlavím agresorů a uvádí následující poznatky:

- David Fontana se zabýval těmito rozdíly a uvádí, že šikanují jak chlapci, tak dívky, liší se však forma šikany. Chlapci si vybírají oběti z řad obou pohlaví, dívky jen mezi sebou.
- Výsledky výzkumu (Boulton, Underwod) ukazují, že mezi agresory je třikrát více chlapců než dívek, tyto výsledky ale mohou být zavádějící, neboť u dívek může být menší ochota šikanování přiznat.
- Helmut Erb uvádí, že obětí násilí, včetně sexuálního se stávají častěji dívky, vysvětlení hledá v jejich výchově a tvrdí, že dívky jsou podle něj stále vychovávány tak, aby si nechaly od druhých mnohé líbit, neodporovaly a přizpůsobovaly se.
- Všeobecně je přijímán názor, že dívky se oproti chlapcům více uchylují k šikanování, které je založeno na rozšiřování pomluv a lží a šikana mezi dívkami může nabývat morálně odpornějších norem než je tomu u chlapců.

Jak již bylo řečeno, je z výše uvedeného textu patrné, že dosavadní výzkumy jsou v zastoupení iniciátorů šikany dle pohlaví dosti nejednotné. Stanovená hypotéza H1, kterou jsem ověřovala v praktické části této bakalářské práce, se příklání k názoru, že iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky.

2.2 Osobnost oběti

Dalším z aktérů šikany je její oběť. Téměř každá skupina si ve svém středu najde nějakou oběť. Touto obětí se může stát prakticky kdokoli, kdo se vyznačuje některou z uvedených charakteristik: odmítá tělesné násilí, má sníženou sebedůvěru a sebe-

úctu, nízké sebevědomí, zvýšenou bojácnost a citlivost, úzkostně pečující matku, není schopen se bránit, má nedostatek kamarádů a je neoblíbený v kolektivu. Terčem agrese spolužáků se děti také stávají pro nějaký handicap. Tento může spočívat ve fyzické odlišnosti - tělesná slabost a malá obratnost, obezita, odlišná barva pleti nebo v odlišnosti psychické - tichost, plachost, viditelná bojácnost. (Vašutová, 2008, s. 112-113)

Sama jsem matkou dvou dětí, sice ještě hodně malých, ale při psaní této bakalářské práce mě mnohokrát napadlo, jak ve výchově postupovat a čeho se vyvarovat, aby se děti v budoucnu ve škole nestaly terčem šikany. Při čtení literatury jsem objevila v publikaci Hanuše a Chytilové několik myšlenek, které mohou být ve výchově dětí uplatněny, a ztotožňuji se s nimi:

- Žije-li dítě v trestu a kázání, naučí se odsuzovat.
- Žije-li dítě v nepřátelství, naučí se útočit.
- Žije-li dítě v posměchu, naučí se vyhýbavosti.
- Žije-li dítě v povzbuzení, naučí se smělosti.
- Žije-li dítě v toleranci, naučí se trpělivosti.
- Žije-li dítě s pochvalou, naučí se oceňovat.
- Žije-li dítě v poctivosti, naučí se spravedlnosti.
- Žije-li dítě v bezpečí, naučí se věřit.
- Žije-li dítě přijímáno a obklopeno přátelstvím, naučí se hledat ve světě lásku.
- Žije-li dítě v přírodě, naučí se žít. (Hanuš, Chytilová, 2009, s. 62)

Netvrdím, že jsou tyto myšlenky spásonosné a že jejich uplatňování ve výchově dětí zaručí to, že se v budoucnu moje nebo jakékoliv jiné dítě nestane terčem šikany, ale určitě jsou ve výchově dětí obecně velkým přínosem.

Dle Vašutové (2008) je obětí šikany také obvykle dítě, které se určitým způsobem odlišuje od svých spolužáků. Touto odlišností jedince může být i různá míra inteligence (jak výrazně snížená, tak i vysoce nadprůměrná) a s tím související studijní prospěch studenta. Na základě těchto poznatků jsem stanovila druhou výzkumnou hypotézu H2, která ověřovala, zda studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším studijním prospěchem.

2.3 Přihlízející – svědci šikany

Pro plné rozvinutí šikany je zapotřebí splnění následujících třech podmínek:

- přítomnost potenciálního šikanujícího agresora
- přítomnost potenciální oběti šikanování
- přítomnost takového klimatu skupiny lidí, kteří šikanování dopustí, nebo mu nezasahují

Osobnost agresora a oběti šikany již byla v předchozích dvou podkapitolách popsána, zbývá uvést charakteristiku svědků šikany.

Za svědky (přihlízející) lze považovat ty jedince, kteří probíhající šikanu vidí, vědí o ní, avšak nezakročí, popřípadě dokonce agresorovi pomáhají. Na školách, nevyjímaje středních škol, jsou za přihlízející považováni obvykle spolužáci, ale je nutné do této skupiny zahrnout také pedagogické pracovníky. Ti ačkoli vnímají situaci jako problematickou, mají obavu ze svého aktivního zásahu. Někteří svědci se identifikují s obětí, ale ze strachu či kvůli vlastní úzkosti nezasáhnou, čímž se mohou stát sekundárními oběťmi šikany. V každém případě je školní šikana pro svědky-spolužáky vždy sociální zkušeností. Jedinci přihlízející šikaně získávají povědomí o významu síly, autority, empatie, sociální odpovědnosti, odvahy (či naopak jejím nedostatku) a bezpráví. Nevědí-li svědci šikany jak se v takovém případě mají zachovat, uchylují se k přijetí šikany jako zcela normální součásti života. (Vašutová, 2010, s. 67)

2.4 Skupiny náchylné ke vzniku šikany

Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se jen tak ve vzduchoprázdnu a nevyznačuje se pouze vztahem agresora a oběti, ale svou významnou roli při ní hrají kontexty vztahů celé skupiny. (Vašutová, 2010, s. 67)

Šikana mnohdy nezávisí pouze na osobnostních charakteristikách šikanovaného, ale na jakémsi vžitém vzoru. V určitých institucích (internáty, vězení, kasárna) se někdy šikana začne rozvíjet jaksí samozřejmě a jedinci jsou šikanování nebo šikanují na základě tradice předávané od ročníku k ročníku, kdy jakýkoliv nově příchozí učeň či

voják je šikanován pouze proto, že je nový. Skupinou náchylnou ke vzniku šikany je zejména skupina hierarchicky organizovaná s výskytem většího množství agresivních jedinců a skupina toužící po vnější kázi, např. základní a střední školy, učiliště, vězení a vojny. Zvláště dobrou živnou půdou je tedy neosobní prostředí s velkým množstvím lidí. Oproti tomu, šikanování se nedaří ve skupinách malých, nekonvenčně pojatých, s důrazem na lidská práva jednotlivce, kde se respektuje osobnost každého jedince. (Lovasová, 2006, s. 14)

2.5 Vymezení pojmu agrese a agresivita

Šikana je zvláštním druhem agrese a k jejímu pochopení je nutné stručně pojmy agrese a agresivita nastínit.

Je lidská agrese pud? Máme v sobě nějaké puzení, které si žádá a které nás nutí, abychom na druhé lidi útočili, abychom se snažili s nimi zápasit, způsobili jim bolest, pokořili je a triumfovali nad nimi? Odpověď zní ano, každý z nás má v sobě silnější nebo slabší agresivní náboj a schopnost citového uspokojení, když tento náboj vybijíme. Prostě to takto je a šikana je jedním ze způsobů, kterým si děti svoji agresivitu vybijejí. (Říčan, Janošová, 2010, s. 37)

Agresivita – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu a k dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Agresivita je do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince a v nejširším slova smyslu ji lze definovat jako dispozici k agresivnímu chování. Každý z nás je vybaven určitou mírou agresivity. Jedinec s vysokou mírou agresivity reaguje impulzivně na podněty, je urážlivý a komunikace s ním je komplikovaná. Jedinci s nízkou mírou agresivity jsou společenské povahy, komunikativní a ve vypjatých situacích jsou schopné kompromisu. (Martínek, 2009, s. 9)

Martínek (2009) definuje agresi jako: *výpad, útok, jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. Agrese je projev agresivity v chování jedince*

Jiná definice agrese ji považuje za jednání, které je projevem násilí se záměrem ublížit. Aby pojem agrese byl něco platný, pokud chceme porozumět šikaně, je nutné ho zúžit na tzv. vnitrodruhovou agresi, tj. agresi mezi příslušníky stejného druhu. (Říčan, Janošová, 2010, s. 35)

Na výskyt agresivních poruch chování, mezi něž šikana patří a kriminality mladistvých má kromě celé řady dalších faktorů vliv nedostatečné vytváření pozitivního klimatu ve školách a třídách. Optimální klima školy a třídy podpořené přátelskými vztahy se projevuje především přiměřenou kázní, aktivitou žáků a jejich všeobecným zájmem o vyučovací předměty. Takovéto prostředí se může stát velkým motivačním faktorem. Oproti tomu lhostejné či nepřátelské vztahy mezi studenty a pedagogem mohou být značně demotivující a mohou podněcovat asociální a negativistické chování. (Vašutová, 2010, s. 69).

O pojmech klima školy a klima třídy je hovořeno v závěru následující, třetí kapitoly.

3 STŘEDOŠKOLSKÁ MLÁDEŽ, STŘEDOŠKOLSKÉ PROSTŘEDÍ

Jelikož se tato bakalářská práce zabývá šikanou mezi středoškolskými studenty, je nutné definovat středoškolskou mládež jako věkovou a sociální skupinu. V této kapitole je také pojednáno o životním způsobu a hodnotové orientaci středoškolské mládeže a o středoškolském prostředí. V závěru kapitoly je zmínka o klimatu třídy a školy.

3.1 Charakteristika středoškolské mládeže

Hovoříme-li o mládeži, máme na mysli určitou část populace, která má řadu společných znaků charakterizujících a především odlišujících ji od dětí a dospělých. Jedná se o chlapce a dívky rychle se vzdalující od dětství, kteří však ještě nevstoupili do světa dospělých. (Kraus, 2006, s. 7)

Při charakterizaci středoškolské mládeže se na ni můžeme podívat z několika hledisek. Lidský život se z hlediska vývojové psychologie dělí dle věku do několika vývojových období. Středoškolská mládež je zařazena do období mládí – adolescence. Z věkového hlediska se jedná o druhou fázi relativně dlouhého časového úseku dospívání a trvá přibližně od 15 do 20 let. Biologicky je vstup do fáze adolescence ohraničen pohlavním dozráním. Toto období je považováno za most mezi dětstvím a dospělostí jedince. Mladý člověk získává nové role spojené s vyšší sociální prestiží, obvykle je dokončena vázanost na rodinu a vztahy s rodiči se stabilizují a zklidňují. (Vágnerová, 2000, s. 253)

Období adolescence lze definovat několika důležitými proměnami (Vágnerová, 2000, s. 253):

1. V období adolescence dochází k prvnímu pohlavnímu styku
2. Období adolescence je ohraničeno dvěma sociálními mezníky – ukončení povinné školní docházky a dovršení přípravného profesního období (hranicí je dosažení ekonomické samostatnosti, které dosahují nejdříve učni a nejpozději vysokoškoláci)
3. Adolescent v tomto období dosahuje plnoletosti

3.2 Životní způsob a hodnotová orientace středoškolské mládeže

Životní způsob je obecně spjat s charakterem společnosti a stupněm vyspělosti společnosti. Mládež si vytváří vlastní subkulturu způsobem vyjadřování, odívání, vyznávání určitého druhu hudby. Mládež používá vlastní specifické výrazy, symboly, které navíc v dnešní době souvisí s komunikačními technologiemi jako mobilní telefony, internet a sociální sítě. (Kraus, 2006, s. 20)

Životní způsob lze charakterizovat dle struktury každodenních činností, které lze rozdělit do několika základních kategorií (Kraus, 2006, s. 20, 21):

1. Aktivity orientované na práci, profesi a budoucí přípravu na ni – jedná se o vzdělávání, vstup do zaměstnání, adaptaci v pracovním procesu, stabilizaci a profesní vzestup
2. Aktivity spojené s rodinou – začínají vyhledáváním partnera, zakládáním rodiny a pokračují budováním a udržováním domácnosti, výchovou dětí
3. Aktivity v oblasti zájmové – vyhraňování vlastních zájmů, jejich pěstování a rozvoj
4. Aktivity směřující do společenského života – jde o účast na společenském životě, postupné zapojování do občanských vztahů, rozšiřování a stabilizace okruhu společenských styků, zaujímání pozice ve společném životě
5. Aktivity týkající se základních biologických a hygienických potřeb

Životní způsob dnešní středoškolské mládeže lze charakterizovat tím, co hlásá: bav se, užívej si, neřeš problémy, měj všechno hned, užívej si zábavu.

Obecně životní způsob ovlivňují tradice, prostředí, ekonomická a sociální vyspělost prostředí. U mládeže je hlavním zdrojem individualizace životního způsobu trávení volného času.

Podle sociologického průzkumu věnují mladí lidé nejvíce času: „poslechu hudby (velmi často 70 %, celkem často 23 %), komunikaci s vrstevníky prostřednictvím internetu nebo mobilu, surfují na internetu nebo jsou někde s kamarády (v klubu, v hospodě, venku). Poměrně často také tráví čas s rodinnými příslušníky, čtou časopi-

sy, sledují televizi, sportují, chodí do přírody a na výlety a nakupují v obchodních centrech. Kupudivu méně se připravují do školy (jen 8 % velmi často, 32 % celkem často, zato 13 % výjimečně a 2 % nikdy, zbytek občas). Počítačové hry hraje často třetina respondentů, skoro polovina výjimečně nebo nikdy. 40 % čte často knihy, 24 % výjimečně a 18 % nikdy. Mezi činnostmi bychom našli ještě brigády a návštěvy kina, do divadla nebo na koncert jdou mladí v 60–70 procentech výjimečně, nebo nikdy. Že by se jejich životní styl příliš lišil od stylu ostatní populace, (ačkoli třetina z nich tvrdí, že nemá jednoznačné životní vzory a jen 9 % uvádí rodiče)? Snad jen tou fixací na internet, mobily a empétrojky. (Co nejvíc ovlivňuje mladé, 2012)

Co se týče hodnotové orientace, tak středoškolští studenti uvádějí jako preferované hodnoty rodinu (34 %), přátele, zdraví, studium/vzdělání, peníze, partnera, dobrou práci a lásku. Nespokojení mnohem častěji zmiňují materiální hodnoty, méně často rodinu, zdraví, vzdělání nebo přátele. Pocit spokojenosti obou skupin by zvýšily peníze, dostudování, dobrá práce a lepší vztahy. (Sak, Saková, 2004, s. 10-16)

3.3 Středoškolské prostředí, klima třídy a školy

Střední školství je v České republice realizováno na třech základních typech středních škol: gymnázia, střední odborné školy a střední odborná učiliště. Úspěšné ukončení základní školní docházky je nutné pro pokračování na všech typech těchto středních škol. Středoškolským vzděláváním prochází většina naší populace a je důležité, aby střední vzdělávání věnovalo pozornost jednak vytvoření základů pro celoživotní učení, tak pro občanské i pracovní uplatnění ve společnosti.

Ve středním vzdělávání jsou rozvíjeny vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty již získané na základní škole. Poskytuje studentům širší všeobecné vzdělání nebo odborné vzdělání spojené se všeobecným vzděláním a upevňuje jejich hodnotovou orientaci. Dále také střední vzdělání vytváří předpoklady pro plnoprávný osobní a občanský život. Vede studenty k samostatnému získávání informací, pokračování v dalším vzdělávání i k celoživotnímu učení a připravuje studenty pro výkon povolání a uplatnění na pracovním trhu.

Střední odborné školy jsou nejméně čtyřleté a jsou zakončeny maturitou. Kromě všeobecného vzdělání poskytují i profesní přípravu, vyžadující odborné vědomosti a

dovednosti dle druhu školy. Střední odborná učiliště připravují v učebních oborech studenty pro výkon dělnických povolání a jiných odborných činností. V nematuritních učebních oborech se studenti obvykle připravují tři roky, v maturitních oborech je délka studia 4 roky. Odborná učiliště jsou základní praktické školy pro studenty se sníženou úrovní rozumových schopností, kteří úspěšně ukončili devátý ročník zvláštní školy. Na výkon dělnických profesí formou odborné přípravy se připravují dva nebo tři roky a ukončení studia probíhá závěrečnou zkouškou. (Švarcová, 2005, s. 73-77)

Na středních školách plných adolescentů narážíme na téměř dospělé jedince. Mladí lidé v tomto období nezískávají nejen potřebné profesní dovednosti, ale hledají si místo ve společnosti, životní hodnoty. Nejsou už dětmi a nechtějí být za děti považováni, ale nejsou ještě ani dospělými.

Osobnost učitele, jeho pedagogická práce, odbornost, metodická připravenost a osobnostní rysy mají významný vliv na utváření pozitivního klimatu ve třídě. Obzvlášť na střední škole, kde dospívající dívky a chlapci cítí potřebu stát se pedagogovi spíše partnerem, je vhodný pedagogický styl významným motivačním činitelem. Za nevhodný lze považovat autoritativní styl, při němž se projevuje snaha pedagoga získat ve třídě dominantní postavení. Takový pedagog řídí vztahy mezi sebou a žáky za pomocí příkazů, trestů a zákazů což znemožňuje zpětnou vazbu a pedagogovu orientaci v potřebách žáků. Výsledkem toho je demotivace žáků ve třídě a vytváření takových sociálních struktur ve třídě, které podporují vznik neformálních substruktur, které vylučují účast pedagoga. Tyto substrukтуры krystalizují do nepřátelských sociálních skupin s výrazným skupinovým vědomím, které členy zásadně odlišuje na „my“ a „vy“. Takovéto prostředí se potom stává živnou půdou pro agresivitu a její specifickou podobu – šikanování. Pro řízení vztahů mezi pedagogem a studenty středních škol není ale vhodný ani příliš liberální styl vedení. Je to dáno především vývojovými vlastnostmi dospívajících studentů středních škol, kteří sice usilují o osvojení role dospělých, ale nemají k tomu ještě dostatečné zkušenosti. Nejvhodnějším stylem řízení vztahů mezi pedagogem a žákem a to nejen na střední škole je bezesporu styl demokratický, vyznačující se oboustrannou komunikací mezi žákem a pedagogem. Silná neformální autorita podporuje náklonnost ke spolupráci, respektování učitelo-

vých rozhodnutí a přijímání jim sdělovaných informací. V kombinaci s morální znalostí pedagoga, která se projevuje mimo jiné i veřejným odsuzováním násilí a agrese lze tyto charakteristiky pedagoga považovat za účinnou zbraň proti výskytu šikany v třídním kolektivu. (Vašutová, 2008, s. 129)

Pozitivní školní klima utváří několik faktorů. Prvořadé jsou vlastnosti ředitele školy a jeho komunikativní kompetence. K důležitým vlastnostem ředitele školy patří demokratické chování, akceptování druhých lidí a tolerantnost. Míru demokratického chování ředitele školy lze zjistit z míry možnosti učitelů spolurozhodovat o škole. Ředitel podněcující učitele ke spoluúčasti na řízení a provozu školy, přispívá k efektivnímu chodu školy. Je velmi důležité, aby ředitel dokázal vyslovit učitelům pochvalu a uznání. Pozitivní školní klima vytváří žáci, kteří se těší do školy. Vzájemná spolupráce učitele a studenta dává studentovi jistotu. Na školní klima mají vliv také rodiče. Pozitivní školní klima vytváří zvýšený zájem rodičů o školu, vzájemnou spolupráci mezi rodiči a učitelem. Rodiče od školy očekávají motivaci studentů k učení a individuální podporu každému studentovi. (Grecmanová, 2003, s. 54-55)

4 PŘÍČINY ZVÝŠENÉHO VÝSKYTU AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ U MLÁDEŽE

Agrese představuje vysoce stabilní rys osobnosti. Každý z nás disponuje agresivními energiemi a tyto jsou často využívány k tomu, aby poškodily a zranily druhé osoby. Genetické dispozice se stávají účinnými tehdy, přidruží-li se odpovídající vlivy okolního prostředí. (Herzog, 2009, s. 32)

Příčiny nárůstu agrese a s tím spojené šikany lze spatřit v rychle se měnících životních podmínkách, v absenci požadavku na neagresivní chování a v obecné krizi autority. V takovém prostředí může skupinová dynamika vést k agresi, která se projeví například šikanou. Někteří jedinci mají zvýšenou tendenci zastrašovat agresi a pomocí ní si posilovat místo v kolektivu. Jedinci používající agresi k prosazení svých zájmů ztrácejí velmi často zábrany a agrese jim slouží jako prostředek k vyřešení jakéhokoliv problému. V dospívajícím věku z nich ve většině případů vyrůstají jedinci s tendencí k sociálně patologickému chování násilného typu. (Martínek, 2009, s. 67)

V této kapitole jsou uvedeny hlavní příčiny související se zvýšeným výskytem agresivního chování u mládeže, vznikem problémů, poruch a rizikového chování.

1. Nečitelnost ve výchově

Při výchově dětí a mládeže je třeba, aby ze strany rodičů i pedagogů byly nastaveny jasná pravidla „co za co bude“, to znamená, aby výchova byla čitelná. Čitelný rodič ve svém dítěti podporuje jistotu, že každý problém je řešitelný a v případě nějakého prohřešku je třeba nést následky. Nečitelný rodič působí na dítě nejistě a jeho nečitelná výchova spočívá v nejasných pravidlech, odměna i trest jsou závislé na náladě rodiče. Pokud je rodič naladěný dobře, projde největší prohřešek bez větších problémů a je bagatelizován, naopak, je-li rodič ve špatné náladě, tak sebemenší přestupek je nekompromisně potrestán. Hlavní potíže spočívá v tom, že dítě neví, jakou náladu momentálně rodič má a prožívá výraznou nejistotu. Každá takováto nejistota budí napětí a agresi. Současná doba je velmi uspěchaná, rodiče mají v honbě za materiálním zabezpečením rodiny na své potomky velmi málo času a málokdy jsou ochotni

si připustit, že pravými spouštěči problémového chování jsou právě oni. Kromě nečitelnosti v rodině se bohužel stává, že i učitel není zrovna dobře naladěný a jeden den známkuje příliš přísně, oproti tomu druhý den sklouzává k benevolenci. Je nutné, aby rodiče a pedagogové i přesto, že je v životě provází různé nálady, přistupovali k dětem se zcela jasnými pravidly, jelikož na tom závisí jejich jistota. (Martínek, 2009, s. 68)

2. Nesoulad v hranicích školy a rodiny

Pravidla chování ve škole jsou nastavená školním řádem, je jasné, že doma nemůžou být tato pravidla taková, jaká stanovuje tento školní řád. Mohou nastat dva případy, kdy v prvním jsou pravidla v rodině široká, dítě se jasně nedokáže s vyznačenými pravidly a s režimem školy srovnat a hranice školy jsou pro něj příliš úzké. Co je pro školu v chování nepřijatelné, je pro toto dítě normou. Děti procházející volnou výchovou mají pocit, že mohou všechno a agrese vůči druhým je pro ně přirozeným způsobem, jak se prosadit. Pokud jejich osoba není ze strany ostatních respektována, dokáží si silou a mocí respekt vydobýt. Druhý případ nastává tehdy, jsou-li v rodině nastavena velice striktní, úzká pravidla, vše je přesně naplánováno a panuje přísný řád. Pro takové dítě jsou pravidla školy příliš široká a neumí si s nimi poradit. Z těchto dětí se často rekrutují tzv. kultivovaní agresori, hrající před pedagogem roli perfektně vychovaného jedince, ale po odchodu pedagoga ze třídy se jeho chování velmi změní a vůči vybraným spolužákům začne spouštět promyšlenou agresi. Odpověď na otázku, proč se takto jedinec chová je jednoduchá, pravidla školy jsou pro něj příliš široká a ve škole je možné dělat věci, které by rodiče doma nikdy nedovolili. (Martínek, 2009, s. 72)

3. Vliv prostředí, vrstevníků a party na agresi jedince

Všichni z nás jsme od malička členem nějaké skupiny a jsme vystavováni jejímu tlaku. V době dospívání je vliv kamarádů a vrstevníků na dítě značně velký. Pokud tyto kamarádi žijí rizikovým životním stylem, tak pro dítě představují značné riziko. Mezi některými skupinami mladých je agrese normální a často se můžeme setkat s prezentací agrese a násilí (např. skupiny s prvky rasistické ideologie). Pokud je agrese skupinou přijímána jako norma a jedi-

nec má tendenci se ztotožnit se skupinou, tak se často dopustí činů, které by sám za normálních okolností neprovedl. (Martínek, 2009, s. 73)

4. Vliv medií

V důsledku vývoje posledního desetiletí tráví mládež dvě třetiny svého disponibilního času s médii, z čehož u generace mládeže mají nejsilnější pozici počítač a internet. Agrese shlédnutá v televizi, na internetu nebo v počítačových hrách může sloužit jako vzor vhodný k napodobení a mediální násilí můžeme považovat za jednu z nejvýznamnějších příčin agresivního chování mládeže. Média stále častěji prezentují násilné chování a sledování akčních filmů pro dospělé, kteří adolescenti velmi rádi sledují, jsou plné agresivních scén, ve kterých vítězí ten nejagresivnější a vzniká dojem, že bez násilí a agrese není možné dosáhnout žádného cíle. Také počítačové hry, kde klíčem k úspěchu je zabít co nejvíc nepřátel mají negativní vliv a může dojít k tomu, že jedinec se identifikuje s agresorem z počítačové hry a násilí začne brát jako společenskou normu, agresi začne považovat za přirozený způsob sebeprosazování. Role rodičů, kteří jsou za svého potomka zodpovědní je v tomto případě velmi významná, oni by měli zvažovat, co jeho dítě v televizi sleduje a jakou činnost provádí na počítači. Je jasné, že v případě adolescentů, kteří jsou již částečně samostatní, může být problematické vše uhlídat, ale vždy je možné najít cestu, jak toto realizovat. (Martínek, 2009, s. 79)

5 PREVENCE ŠIKANY

Poslední kapitola teoretické části této bakalářské práce je věnována prevenci šikany. Otázka prevence šikany má zásadní charakter a prevence a náprava by měli mít systémovou podobu. Řešení vedoucí k celoplošnému vyhubení šikany je velmi komplikované a má dlouhodobý charakter.

Prevence a náprava šikany je komplexním procesem pedagogickým, sociologickým, psychologickým a je také v neposlední řadě mravním problémem. K rozhodujícím sociálním činitelům patří rodina, která je základní stavební jednotkou společnosti. Vštěpovat dětem morální pravidla a vyžadovat jejich dodržování je nezbytné již od předškolního věku. Aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost po duševní, a charakterové stránce potřebuje vyrůstat ve stálém, vřelém a citově přívětivém prostředí. Výsadní postavení rodiny je v několika směrech. Předně stojí rodina na začátku života dítěte a proto má možnost ovlivnit jeho vývoj v nejcitlivějších fázích. Dále také získává dítě od rodičů základní informace o okolním světě a učí se vztahům k jiným lidem. Pro dítě je nezbytné, aby se ve společnosti nejbližších cítilo bezpečně, jelikož potřeba bezpečí a životní jistoty je nejvýznamnější potřebou. Závažné problémy vyplývající ze vztahů rodičů a dětí či sourozenců mezi sebou se mohou promítat větší či menší mírou do pozdější životní dráhy jedince. Pokud dítě žije v rodině plné nejistoty, nervozity, napětí a vzájemné neúcty, tak nemůže v budoucnu procházet vlastním životem bez problémů a potíží. Z toho vyplývá, že vklad, který rodiče dítěti dají, si sebou ponese po zbytek svého života a prevence a náprava šikany by se tedy měla odehrávat především v rodině. Rodina ale není jedinou institucí pečující o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělání dítěte. Jsou to také kamarádi, příbuzní, přátelé a především škola, které pro dítě musí být bezpečným místem. V této souvislosti je prevence základním úkolem. Je nutné neustále dětem vysvětlovat, co je to šikanování, jakým způsobem se mu vyhnout, jak mu předcházet a jak se mu bránit. Důvěra v učitele je pro děti velmi důležitá o nejen ve třídě při vyučování, ale také v okolí školy, na hřišti, v jídelně nebo např. při praktickém vyučování. Škola a školská zařízení mají v rámci prevence seznamovat všechny žáky, učitele, vychovatele, výchovné poradce a ředitele škol s podstatou, formami a všemi negativními důsledky šikanování. Velmi nebezpečné je podceňovat první příznaky a projevy šikanování. Z výše

uvedeného vyplývá, že kromě rodiny má také škola a školská zařízení mimořádnou zodpovědnost za předcházení vzniku šikany. Tam, kde je věnována kvalitní pozornost prevenci šikany se její výskyt výrazně omezí a nepřenáší se ani mimo školu a školská zařízení. (Vašutová, 2008, s. 145-146)

Existuje celá řada opatření k prevenci a řešení šikanování. Jejich škála se od sebe liší jednak šířkou záběru, tak principy, na kterých jsou založeny. Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní doposud nedochází, nebo nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo. (Bendl, 2003, s. 66)

Dle Vašutové (2008) probíhají preventivní programy na třech úrovních:

Primární prevence – uplatňuje se v případech, kdy k šikanování dosud nedošlo a spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně. Velmi účinnými prostředky primární prevence jsou třídní samosprávy, školní parlamenty a celoškolní setkání. Budování kamarádských, otevřených a bezpečných vztahů mezi dětmi je nejlepší ochranou proti šikanování.

Sekundární prevence – její uplatnění nastává v situacích, kdy k šikaně již došlo, a musejí být použita taková opatření, aby se problém neopakoval. Mezi sekundární prevencí náleží včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, ochrana oběti před dalším násilím, jednání s rodiči obětí a agresorů a výchovná práce s agresory.

Terciální prevence – tato se v současné době prakticky nevyskytuje a pracuje se na možnost škol využívat speciální pracoviště, která by pracovala celodenně a to především s agresory šikany

Jedním z nejvýznamnějších odborníků, dlouhodobě se zabývajícím školním šikanováním je etoped a psychoterapeut Dr. Michal Kolář, který vytvořil Hradecký školní program proti šikanování. Výsledky tohoto programu patří mezi nejlepší na světě a je z celé řady opatření k prevenci proti šikaně nejúčinnější.

Podstata zavedení a účinnosti Hradeckého školního programu (Kolář, 2011, s. 257-261)

Je třeba říci, že zapuštění kořenů tohoto programu vyžaduje úrodnou půdu a nejlepší podmínky poskytuje škola, která funguje jako demokratické společenství. Snaha minimalizovat šikanu na konkrétní škole vyžaduje vytvoření dobrého sociálního klimatu a kamarádských a bezpečných vztahů. Základním kamenem pro obrat v boji proti školnímu šikanování je účinné vzdělávání pedagogů a všech těch, kteří se s šikanou setkávají tváří v tvář. Pokud tito budou připraveni, mohou šikaně předcházet a významně ji omezovat, mohou ji zachytit v počátečních stádiích a účinně a bezpečně ji řešit.

Pokud chceme, aby škola chránila děti před šikanováním, musí se do tohoto procesu zapojit všichni pedagogové a je třeba nalézt vhodný způsob, jak program proti šikanování začlenit do systému školního vzdělávacího programu. Toto obnáší jeho uvedení do života na úrovni řízení školy, vzdělávání pracovníků školy a na úrovni preventivně výchovné a vzdělávací činnosti studentů.

Hradecký školní program se věnuje výhradně řešení šikany a to prostřednictvím primární prevence a také prevence sekundární. Specifická primární prevence spočívá v tom, že učíme děti, jak ony samy mohou šikanování předcházet a řešit ho.

Podstata účinnosti programu vychází z 13 klíčových komponent, které by neměly chybět v žádném programu. Přehled těchto klíčových komponent je uveden v následující tabulce.

Tabulka 4. Přehled klíčových komponent školního programu proti šikanování (Kolář, 2011, s. 259)

➤	Evaluace před zavedením programu a po něm
➤	Motivace pedagogů
➤	Společné vzdělávání a supervize
➤	Užší realizační tým
➤	Společný postup při řešení šikanování
➤	Prevence ve třídních hodinách
➤	Prevence ve výuce
➤	Prevence ve školním životě mimo vyučování
➤	Ochranný režim
➤	Spolupráce s rodiči

➤ Školní poradenské služby
➤ Spolupráce se specializovanými zařízeními
➤ Vztahy se školami v okolí

Pro fungování programu jako celku jsou důležité všechny tyto komponenty. Každou z těchto komponent je nutné rozpracovat a zahrnout do ní metody speciální prevence šikany. Program, nečeká, co se bude dít, ale šikanu aktivně vyhledává a prostřednictvím nové metodiky diagnostikuje a následně diferencovaně léčí. Touto neprodlenou, cílenou a alternativní léčbou se dosahuje mimořádný a rychlý efekt.

V této bakalářské práci je pojednáno o šikaně mezi středoškolskými studenty. Tito již dosáhli věkové hranice 15 let a jejich trestní zodpovědnost (pokud je naplněna skutková podstata trestného činu - ublížení na zdraví, vydírání, poškozování cizí věci, rasově motivované skutky) je posuzována soudy pro mládež. Osoby nad 18 let věku jsou již za své činy plně trestně odpovědné.

V závěru této kapitoly o prevenci šikany uvádím několik základních legislativních dokumentů pro prevenci šikany ve školní oblasti:

1. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy - Čj.: 28 275/2000-22)
2. Zákon č. 561/2004 Sb. Parlamentu České republiky o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
3. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000-22, Věstník MŠMT sešit 1/2001.

4. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j. 14 514/2000-51, Věstník MŠMT sešit 10/2000.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 PŘÍPRAVA VÝZKUMU

6.1 Výzkumný problém

V tomto výzkumu jsem se zaměřila na prozkoumání a zmapování šikany mezi studenty středního odborného učiliště. Bezesporu se jedná o ožehavý a aktuální problém nejen našeho školství, ale i celé společnosti. Výzkum jsem pojala jako studii o výskytu a povaze šikany na daném středním odborném učilišti.

Předmětem výzkumu bylo zjištění, jakým způsobem se šikana nejčastěji projevuje, kdo je agresorem a jakým způsobem jsou studenti šikanováni.

V tomto výzkumu mě zajímalo, zda iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky a zda studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším prospěchem.

Byli osloveni studenti Středního odborného učiliště ve Velkém Újezdě, kteří dostali k vyplnění dotazník týkající se šikany.

6.2 Cíle výzkumu

Hlavním cílem výzkumu praktické části této bakalářské práce bylo prozkoumání a zmapování aktuálního stavu výskytu šikany na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě.

Dílčí cíle výzkumu praktické části této bakalářské práce byly následující:

- 1) popsat demografický charakter výzkumného souboru
- 2) zjištění klimatu třídy a školy
- 3) zjištění informace o tom, jaký projev chování a jednání studenti považují za šikany a co považují za hlavní důvod, že někdo někoho může šikanovat
- 4) zjištění, zda se již studenti setkali se šikanou a s jakou formou, kde šikanování nejčastěji probíhalo, jak často jsou studenti šikanováni a zda se někomu svěřili
- 5) zjištění, na koho by se studenti obrátili v případě, že by se se šikanou setkali jako svědek či přímo oběť šikanování.
- 6) zjištění, zda iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky

- 7) zjištění, zda studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším prospěchem.

6.3 Stanovení výzkumných hypotéz

Pro ověření dílčích cílů byly před vlastním výzkumem stanoveny tyto hypotézy:

H1: Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky.

H2: Studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším studijním prospěchem.

6.4 Metoda výzkumu

Pro zpracování praktické části bakalářské práce bylo použito kvantitativního průzkumu, kde jako výzkumná metoda byl použit dotazník obsahující 21 výzkumných položek.

Dotazník byl tvořen ze dvou částí, kdy v první části byl vysvětlen postup pro vyplnění dotazníku. V druhé části dotazníku byly uvedeny samotné výzkumné položky skládající se z demografických a výzkumných položek. První 4 položky zjišťovaly základní identifikační údaje respondentů, konkrétně věk, pohlaví, studovaný ročník a studovaný učňovský obor. Následovaly dvě položky na zjištění známky z chování a studijního prospěchu. Další položky v dotazníku byly již položeny konkrétněji a byly zaměřeny na zjištění klimatu a spokojenosti studentů ve třídě a ve škole. Následovaly položky týkající se přímo výzkumu šikany v daném prostředí zaměřené na zjištění znalosti a povědomí studentů o pojmu šikana a na zjištění, jaká je vlastní zkušenost studentů s tím, že by jim někdo ublížil, pokud ano, tak jakým způsobem, kde k tomu dochází, v jaké frekvenci a zda je iniciátorem chlapec či dívka. Poslední dvě položky zjišťovaly, komu by se studenti svěřili, pokud by se stali obětí či svědkem šikany. Dotazník je uveden v Příloze 1.

Dotazníky byly distribuovány v tištěné podobě, po dohodě s vedením Středního odborného učiliště služeb. Dotazníky byly zcela anonymní a byly vyplněny za přítomnosti zpracovatelky dotazníků.

6.5 Výzkumný vzorek

Výzkumu se zúčastnilo celkem 140 studentů z prvních, druhých a třetích ročníků. Do vyhodnocení bylo zahrnuto jen 137, neboť 3 dotazníky byly respondenty vyplněny chybně. Věkové rozmezí dotazovaných je od 15 do 20 let. Výzkumný vzorek tvořili studenti všech tří ročníků vybraného středního odborného učiliště, kteří byli v období vyplňování dotazníků (první dva týdny v březnu 2014) přítomni ve škole.

6.6 Sběr dat a analýza dat

Výzkum byl proveden na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě. Sběr dat se konal v prvních čtrnácti dnech měsíce března 2014. Dotazníky byly studentům rozdány během vyučování, za přítomnosti zpracovatelky dat. Před rozdáním dotazníků byl studentům vysvětlen záměr výzkumného šetření, postup pro vyplnění dotazníku a byla zdůrazněna anonymita studentů při vyplnění dotazníku.

V programu Microsoft Excel byla vytvořena tabulka, do které byly zaznamenány získané výsledky a následně byly vyhodnoceny. Každá otázka byla vyhodnocena samostatně a k ní bylo pro lepší přehlednost zhotoveno grafické znázornění.

Stanovená hypotéza H1 byla ověřena pomocí testu dobré shody chí-kvadrát, jehož smyslem je rozhodnout, zda zjištěné (pozorované) rozdíly mezi četnostmi výběrů jsou statisticky významné. (Chráška, 2007, s. 72)

Stanovená hypotéza H2 byla ověřena pomocí testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku, kterého lze využít v případech, kdy rozhodujeme, zda existuje souvislost mezi dvěma pedagogickými jevy. (Chráška, 2007, s. 76)

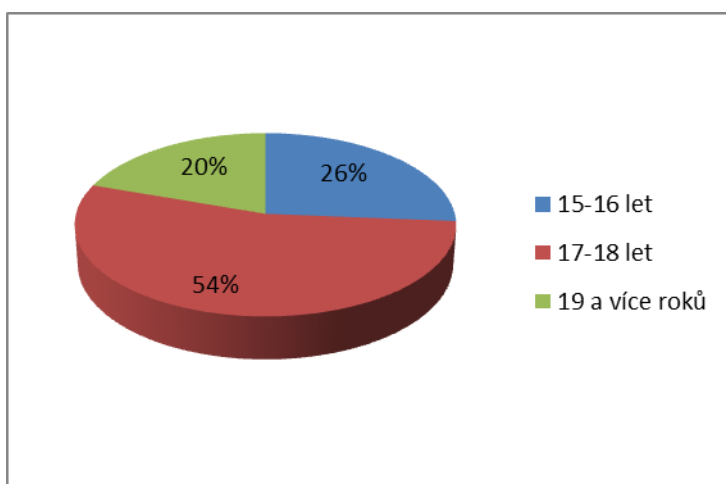
7 ANALÝZA A VÝSLEDKY VÝZKUMU

7.1 Analýza demografických položek

Položka č. 1 – zjištění věku respondentů

Respondenty tvořilo 36 studentů ve věku 15 – 16 let (26%), 74 studentů ve věku 17 – 18 let (54%) a 27 studentů, kteří mají 19 a více roků (20%).

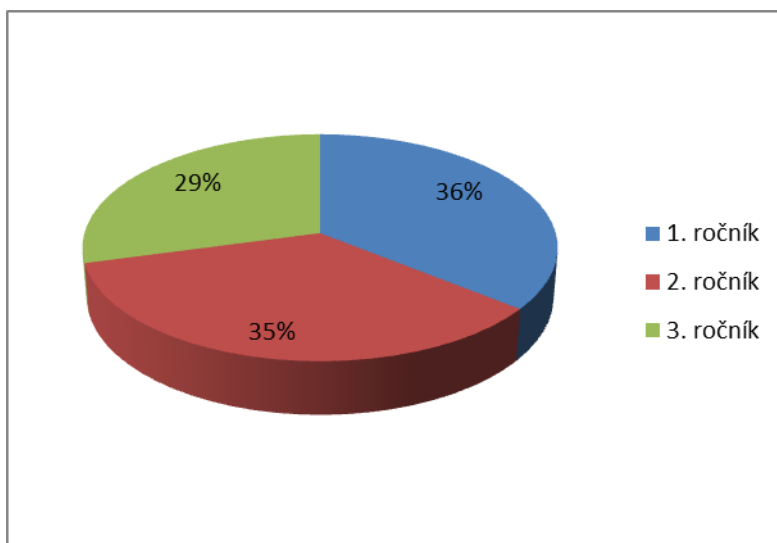
Graf 1. Věk respondentů

Položka č. 2 - Tato položka zjišťovala, který ročník respondenti studují

49 respondentů (36%) bylo z prvního ročníku, 48 respondentů (35%) bylo z druhého ročníku a 40 respondentů (29%) z ročníku třetího.

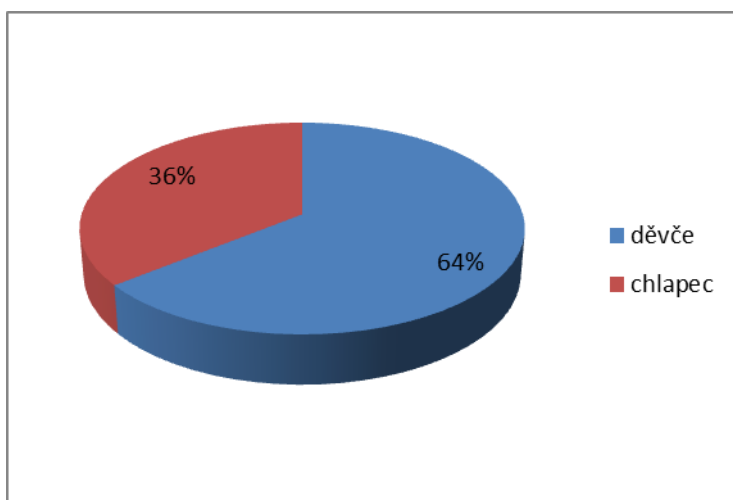
Graf 2. Studovaný ročník

Položka č. 3 – zjištění pohlaví respondentů

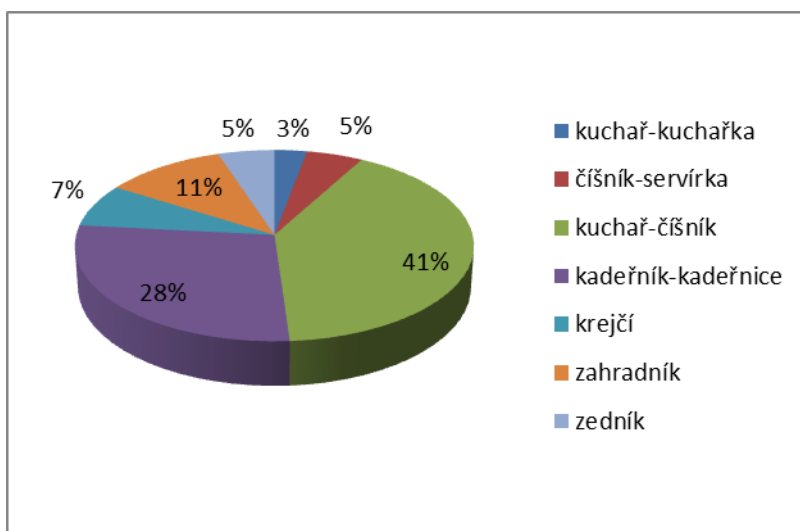
Respondenty tvořilo 88 děvčat (64%) a 49 chlapců (36%).

Graf 3. Pohlaví respondentů

Položka č. 4 – tato položka zjišťovala, jaký učňovský obor respondenti studují

Respondenty tvořilo 56 studentů (41%) učňovského oboru kuchař-číšník, 38 studentů (28%) oboru kadeřník-kadeřnice, 15 studentů (11%) oboru zahradník, 10 studentů (7%) oboru krejčí, 7 studentů (5%) oboru zedník, 7 studentů (5%) oboru číšník – servírka a 4 studenti (3%) oboru kuchař – kuchařka.

Graf 4. Studovaný učňovský obor

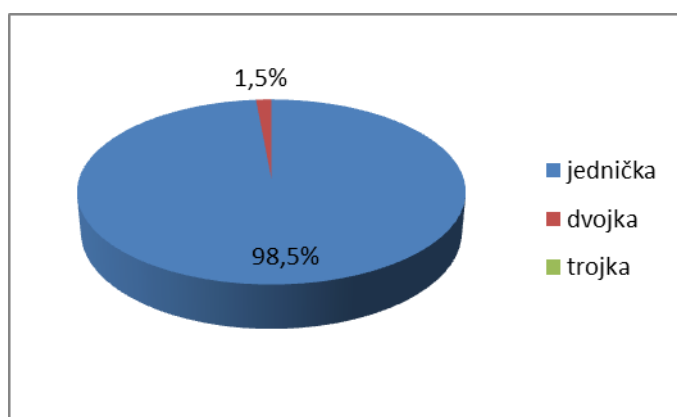

7.2 Analýza výzkumných položek

Položka č. 5 – Jakou známku jsi dostal/dostala na vysvědčení z chování?

U této položky měli respondenti na výběr ze tří možností. Jedničku z chování na vysvědčení mělo 135 respondentů (98,5%), dvojku z chování měli dva respondenti (1,5%), Trojku z chování neměl žádný z respondentů.

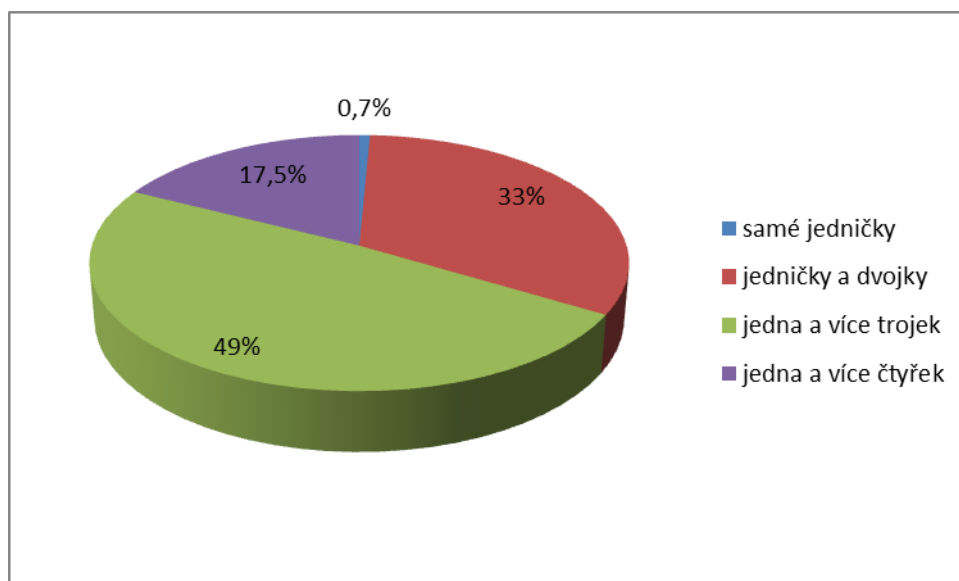
Graf 5. Známa z chování na vysvědčení

Položka č. 6 - Jaké známky máš nejčastěji na vysvědčení?

Respondenti měli na výběr z pěti možností odpovědí. Samé jedničky měl na vysvědčení pouze jeden z respondentů (0,7%), jedničky a dvojky mělo 45 respondentů (33%), jednu a více trojek mělo 67 respondentů (49%), jednu a více čtyřek mělo 24 respondentů (17,5%). Jednu a více pětěk neměl na vysvědčení žádný z respondentů.

Graf 6. Znamky na vysvedceni

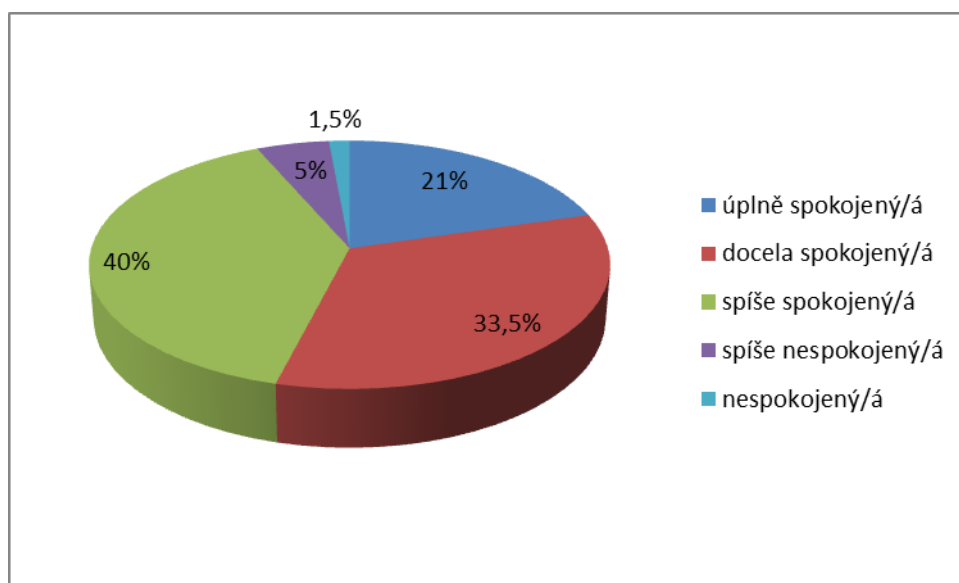

Položka č. 7 - Jsi rád/ráda v této třídě?

Respondenti měli opět na výběr z pěti odpovědí a svoji odpověď vyjádřili číslem na stupnici od jedné do pěti, přičemž 1 = úplná spokojenost a 5 = úplná nespokojenost.

28 respondentů (21%) je ve své třídě úplně spokojených, 46 respondentů (33,5%) je docela spokojených, 54 respondentů (40%) je spíše spokojených a 7 respondentů (5%) je spíše nespokojených. Mezi respondenty jsou i dva studenti, kteří jsou ve své třídě nespokojení (1,5%). Tyto výsledky jsou celkově velmi pozitivní, protože jen minimum respondentů (celkem 6,5%) je spíše nespokojených nebo nespokojených.

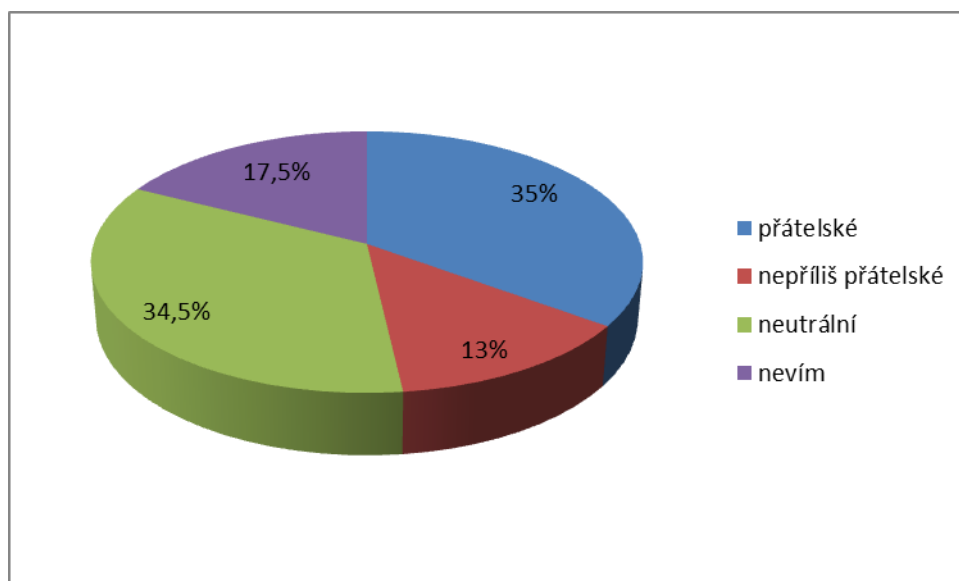
Graf 7. Spokojenost ve třídě

Položka č. 8 – Jak vnímáš celkové vztahy ve třídě a ve škole?

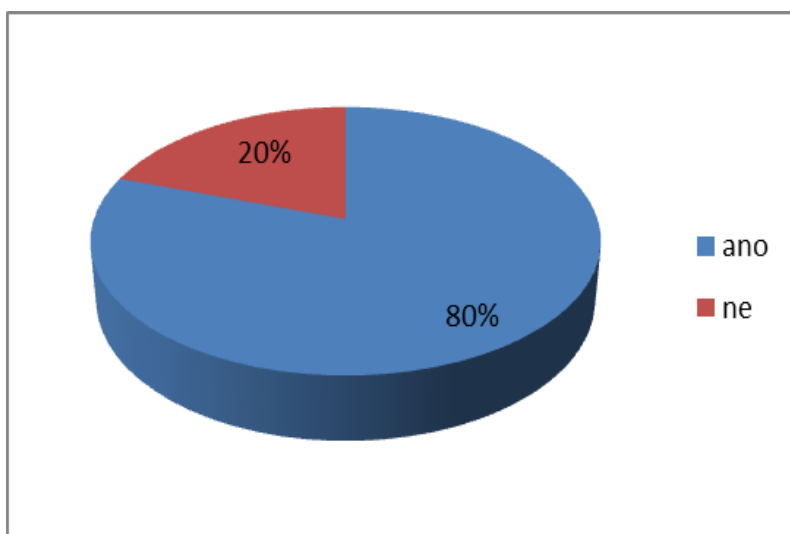
Respondenti měli u této položky v dotazníku na výběr z pěti možností. Jako přátelské vnímá vztahy ve třídě a ve škole 48 respondentů (35%), 47 respondentů (34,5%) vnímá vztahy jako neutrální. Jako nepříliš přátelské vnímá vztahy ve třídě a ve škole 18 respondentů (13%). Možnost „nevím“ uvedlo u této položky 24 respondentů (17,5%).

Graf 8. Vztahy ve třídě a ve škole

Položka č. 9 - Máš ve třídě nějakého dobrého kamaráda?

U této položky byla možnost výběru ze dvou možných odpovědí: Ano-Ne. Kladně odpovědělo u této položky 110 respondentů, což znamená, že 80 % studentů má ve třídě dobrého kamaráda. Pouze menší část - 27 respondentů (20%) nemá ve třídě dobrého kamaráda.

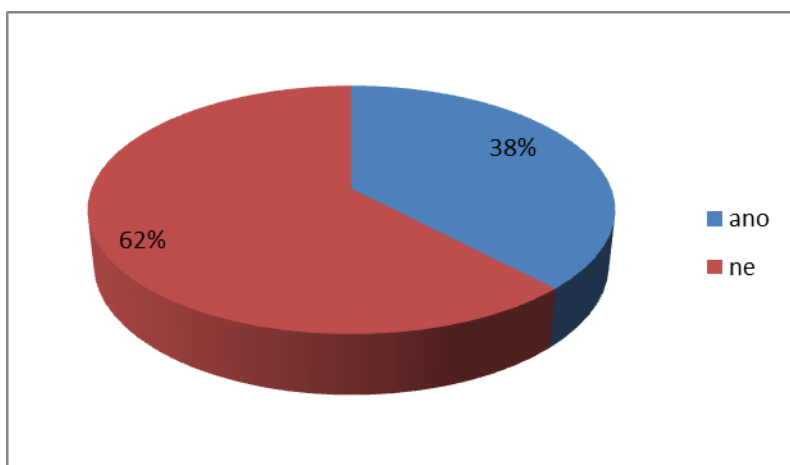
Graf 9. Kamarád ve třídě

Položka č. 10 - patříš ve třídě do nějaké party?

Tato položka byla ve výzkumu důležitá z hlediska zjištění, zda se kolektiv v jednotlivých třídách dělí na nějaké menší skupinky. Jedinec, který patří do nějaké party, přijímá myšlení skupiny a ztrácí svoji osobnost. Zároveň nabývá pocitu, že v rámci party nenese nikdo za nic vinu. U této položky bylo opět na výběr ze dvou možností: Ano – Ne. 85 respondentů (62%) uvedlo, že ve třídě nepatří do žádné party. Členství v nějaké partě uvedlo 52 respondentů (38%). Jedna z dívek dokonce v dotazníku uvedla název party – Kočičí gang.

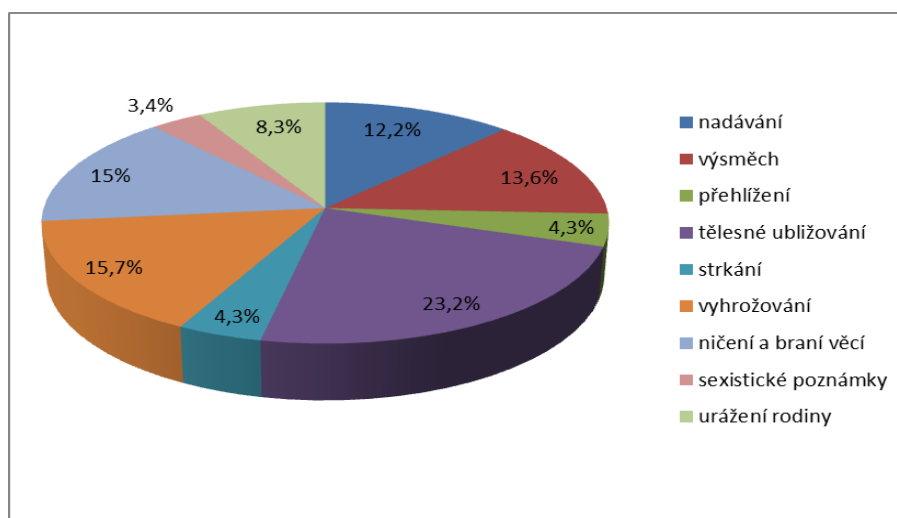
Graf 10. Členství v partě

Položka č. 11 - Který z následujících projevů považuješ za šikanu?

Respondenti měli u této položky na výběr z devíti možností odpovědí. Většina respondentů označila několik možností projevů šikany. Z předdefinovaných odpovědí bylo na prvním místě tělesné ubližování v počtu 118 odpovědí (23,2%). Jako další projev šikany bylo nejvíce označováno vyhrožování v celkovém počtu 80 odpovědí (15,7%), následovalo ničení a braní věcí – 77 odpovědí (15,0%), výsměch – 69 odpovědí (13,6%), nadávání – 62 odpovědí (12,2%), urážení rodiny – 42 odpovědí (8,3%). Možnost strkání a přehlížení označilo stejné množství respondentů – 22 odpovědí (4,3%). Nejméně odpovědí bylo u možnosti sexistické poznámky – 17 odpovědí (3,4%).

Graf 11. Který z projevů považuješ za šikanu

Položka č. 12 – Co považuješ za hlavní důvod, že někdo může někoho šikanovat

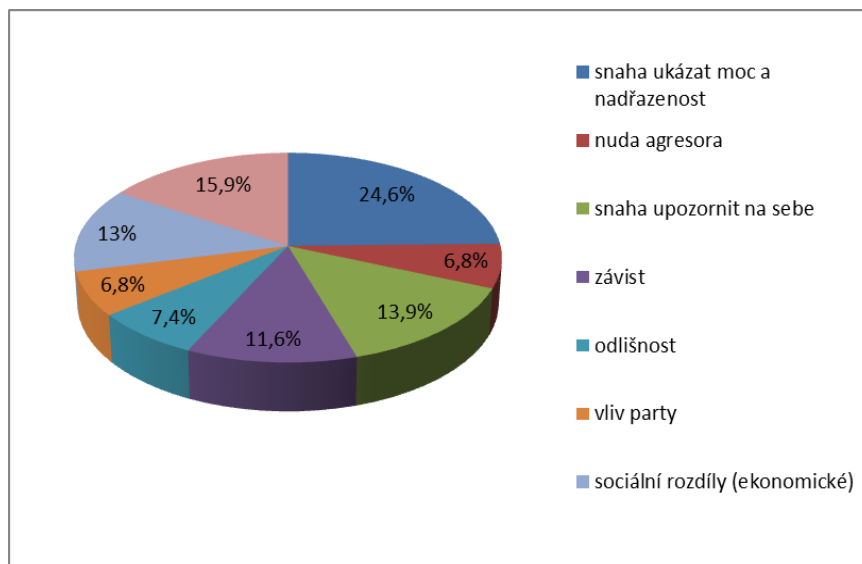
U této položky bylo na výběr ze sedmi předdefinovaných možností.

Většina respondentů u této položky opět označila několik možností odpovědí. Z předdefinovaných odpovědí byla na prvním místě označována možnost „snaha ukázat moc a nadřazenost“ – 87 odpovědí (24,6%). Možnost odpovědi „vliv doby a špatné výchovy“ byla označena celkem 56 krát (15,9%). Následovaly možnosti „sna-

ha upozornit na sebe” – 49 odpovědí (13,9%), sociální rozdíly – 46 odpovědí (13%), závist – 41 odpovědí (11,6%), odlišnost – 26 odpovědí (7,4%).

Nejméně odpovědí bylo u možnosti vliv party – 24 odpovědí (6,8%).

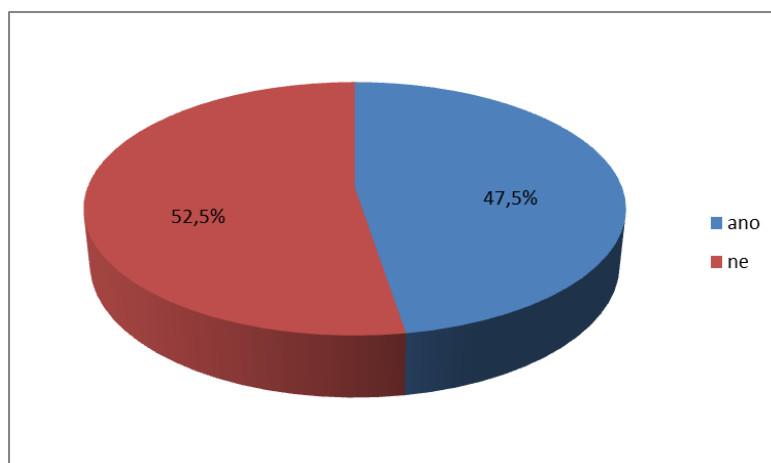
Graf 12. Hlavní důvod, že někdo může někoho šikanovat

Položka č. 13 - Byl/byla jsi někdy svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jiným spolužákem ze třídy nebo ze školy?

U této položky byla možnost výběru ze dvou možných odpovědí: Ano-Ne. Kladně odpovědělo u této položky 65 respondentů, což znamená, že skoro polovina (47,5%) respondentů bylo někdy svědkem šikany. 72 respondentů (52,5%) odpovědělo na tuto položku záporně.

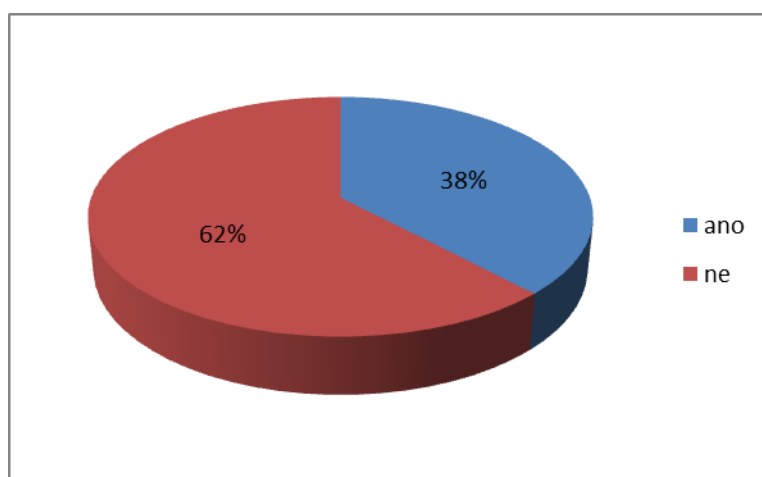
Graf 13. Byl/byla jsi někdy svědkem šikany?

Položka č. 14 - Setkal/setkala jsi se během svého studia se šikanou, která by byla namířena proti tobě?

U této položky byla možnost výběru ze dvou možných odpovědí: Ano-Ne. Cílem této položky bylo zjistit, zda mají respondenti osobní zkušenost s šikanou. 52 respondentů (38%) odpovědělo, že se někdy během svého studia setkali se šikanou namířenou proti nim. 85 respondentů (62%) odpovědělo na tuto položku záporně.

Graf 14. Osobní zkušenost respondentů s šikanou

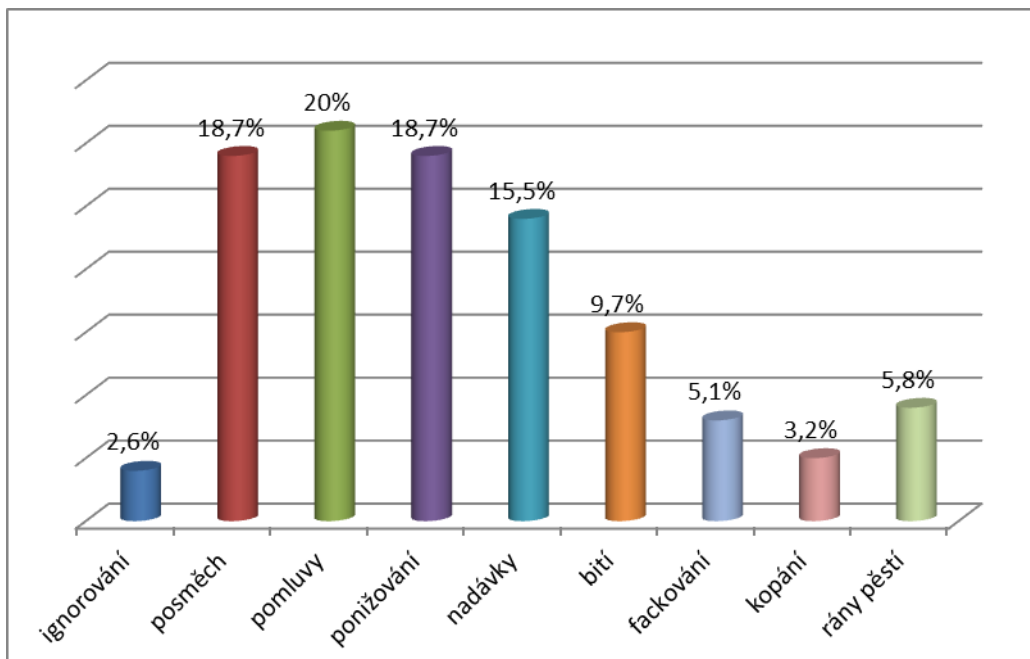

Položka č. 15 - S jakou podobou šikany jsi se setkal/setkala? Stačí, když zakroužkuješ, co se ti stalo, ale můžeš to i popsat vlastními slovy.

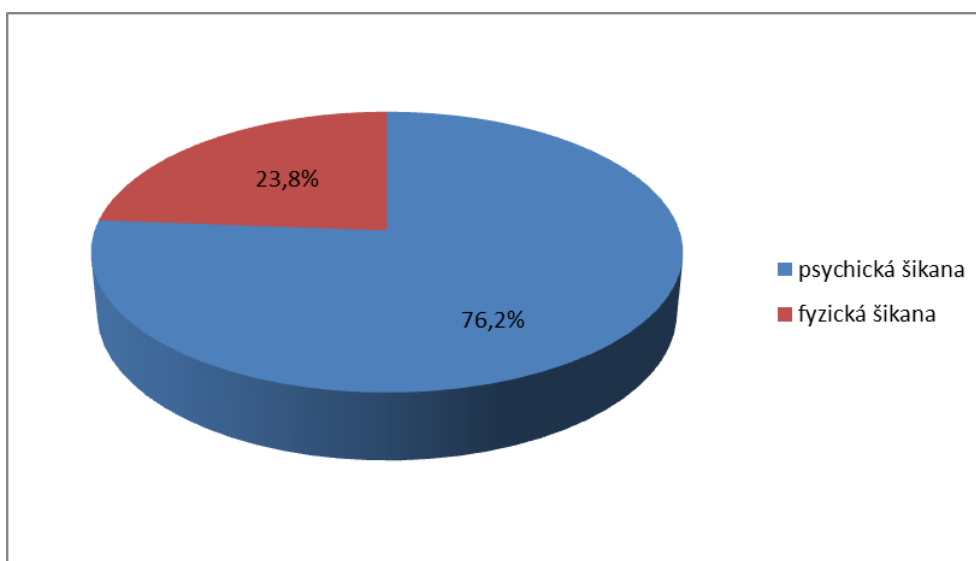
Tato položka zjišťovala, jakou nejčastější formou šikana probíhala, a na tuto položku odpovídali pouze respondenti, kteří v předchozí položce odpověděli kladně (to znamená, že se během svého studia setkali se šikanou namířenou proti jejich osobě). Respondenti měli na výběr z devíti uzavřených odpovědí a z jedné otevřené varianty. Většina respondentů u této položky označila několik možností odpovědí. Odpovědi byly sestaveny z různých forem šikany. Byly vypracovány dva grafy. V grafu 15 jsou zobrazeny formy šikany a v grafu 16 je zobrazeno, zda se jedná o šikanu psychickou, nebo fyzickou. V největší míře je ubližováno formou pomluv – 31 odpovědí (20%), následovaly ve stejném počtu odpovědí posměch a ponižování – 29 odpovědí (18,7%). Dalším nejčastějším způsobem ubližování jsou nadávky – 24 odpovědí (15,5%), bití – 15 odpovědí (9,7%). Devět odpovědí (5,8%) bylo uvedeno u možnosti rány pěstí, o jednu odpověď méně u fackování (5,1%). Nejméně se vyskytují kopání

– 5 odpovědí (3,2%) a ignorování – 4 odpovědi (2,6%). Jeden respondent volil jako odpověď jiné ubližování (psychické vydeptání).

Graf 15. Formy šikany

Graf 16. Typ šikany

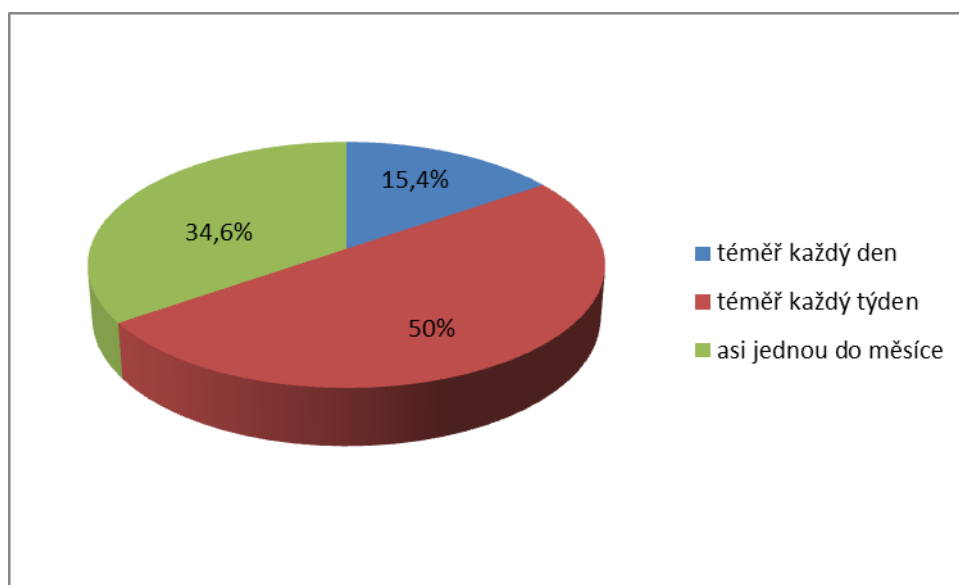

Z grafu 16 je vidět, že nejvíce (76,2%) bylo respondentům ubližováno psychickou šikanou. 23,8% respondentů zažilo šikanu fyzickou.

Položka č. 16 Zamysli se a napiš, jak často ti je nebo bylo ubližováno

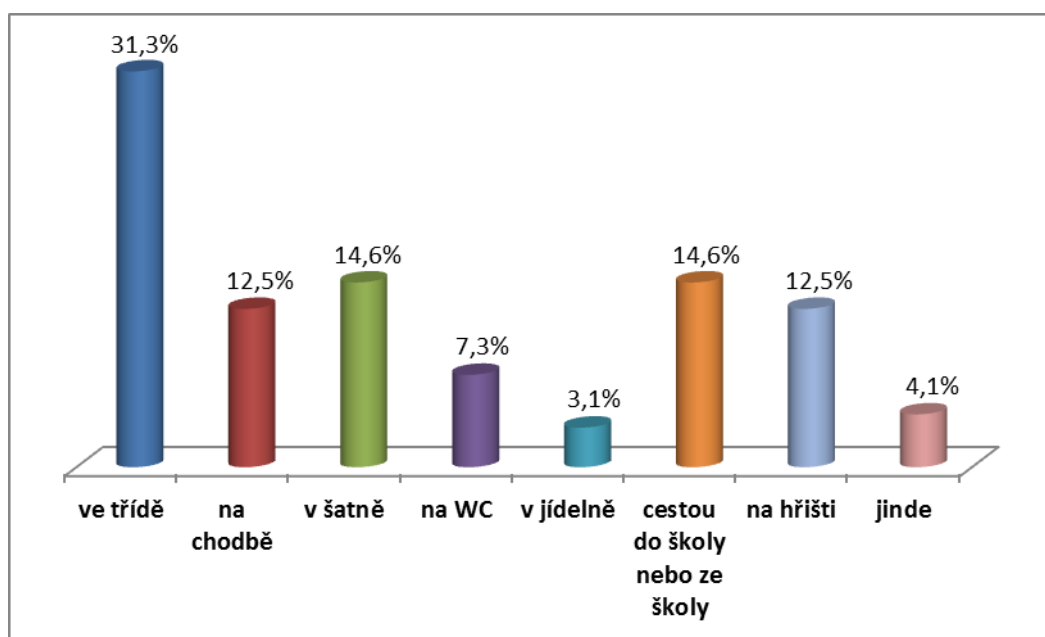
Tato položka byla respondentům položena z důvodu zjištění intenzity opakovaného ubližování. Respondenti měli na výběr ze tří odpovědí (téměř každý den, téměř každý týden, asi jednou do měsíce). Z grafu 17 je zřetelné, že 50% respondentů bylo, nebo je šikanováno téměř každý týden a 34,6% asi jednou do měsíce. Zbývajících 15,4% respondentů bylo, nebo je šikanováno téměř každý den.

Graf 17. Frekvence ubližování

Položka č. 17 Kde se to děje?

Položka zjišťovala nejčastější místo, kde je respondentům ubližováno. Na výběr bylo 7 možných odpovědí a osmá odpověď nabízela otevřenou variantu. Respondenti u této položky většinou označili několik možných odpovědí. V největší míře je ubližováno ve třídě – 30 odpovědí (31,3%), stejný počet odpovědí byl u možnosti v šatně a cestou do školy nebo ze školy – 14 odpovědí (14,6%). U možnosti odpovědi na chodbě a na hřišti respondenti také označili stejné množství - 12 odpovědí (12,5%). Sedm odpovědí (7,3%) bylo u možnosti na WC a tři odpovědi (3,1%) u možnosti v jídelně. Čtyři respondenti (4,1%) využili otevřené možnosti odpovědi (Facebook, školní praxe a ve dvou případech dětský domov).

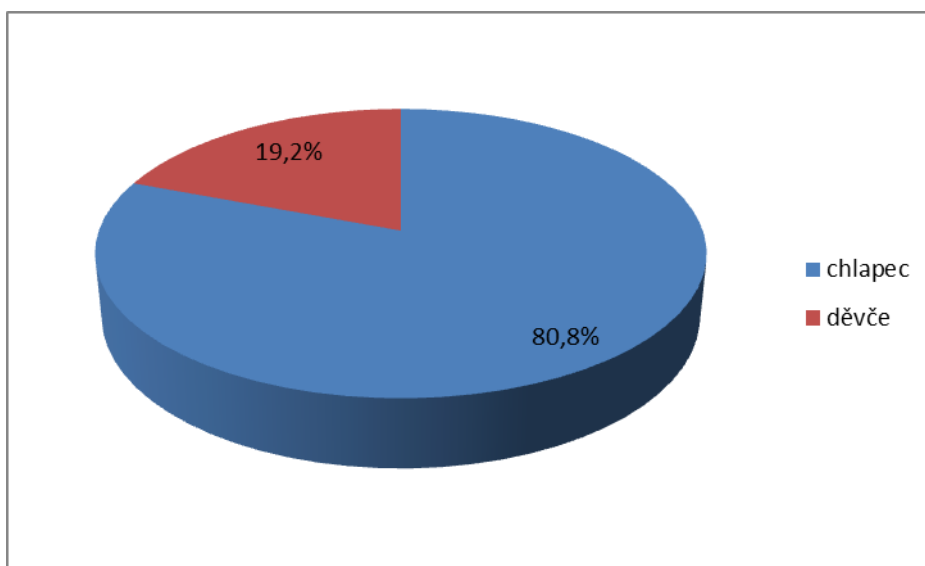
Graf 18. Místo ubližování

Položka č. 18 Pokud ti někdo ubližuje (nebo ublížil), je to chlapec, nebo dívka?

Cílem této položky bylo zjistit, zda častěji ubližují chlapci nebo dívky. 42 respondentů (80,8%) odpovědělo u této položky, že jim ublížil/ubližuje chlapec. 10 respondentů (19,2%) odpovědělo, že jim ublížila/ubližuje dívka.

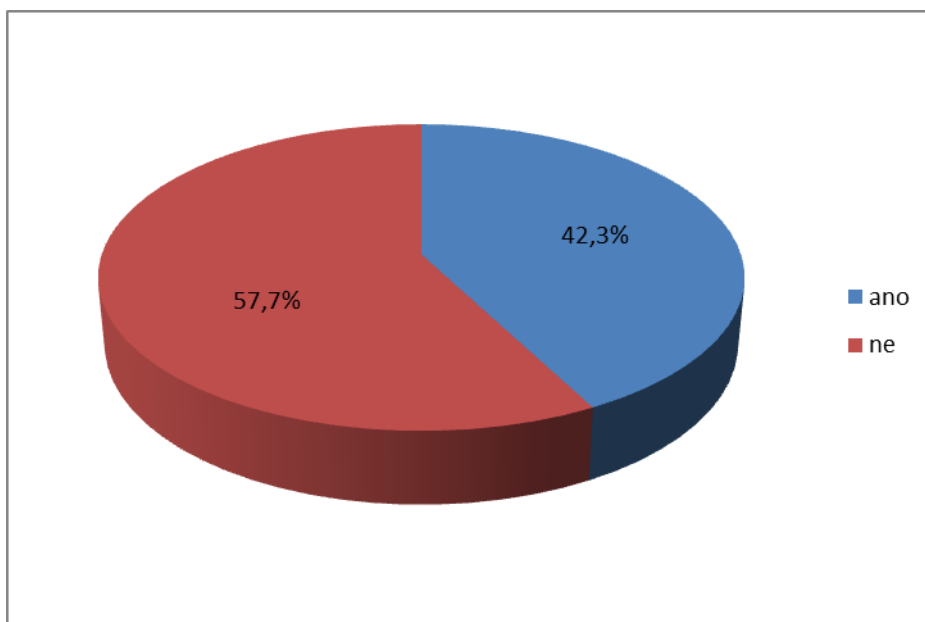
Graf 19. Ubližování chlapci a dívkami

Položka č. 19 Řekl/řekla jsi někomu o tom, že jsi, nebo jsi byl šikanován/na?

Respondenti měli na výběr ze dvou možných odpovědí: Ano-Ne. Z celkového počtu 52 respondentů, kteří byli, nebo jsou šikanováni, se někomu svěřil 22 respondentů (42,3%). Zbývajících 30 respondentů (57,7%) uvedlo zápornou odpověď.

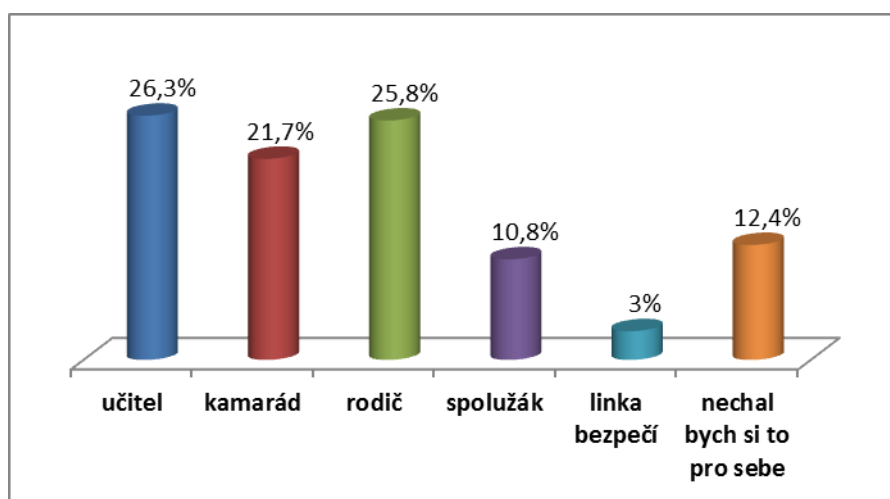
Graf 20. Svěření se o šikaně

Položka č. 20 Na koho by ses obrátil/obrátila v případě, že by ses se šikanou setkal/setkala jako oběť šikanování.

Od položky č. 20 odpovídali již opět všichni respondenti a měli na výběr ze šesti možných variant. Většina respondentů označila u této položky několik možných odpovědí. V největší míře – 51 odpovědí (26,3%) se respondenti svěří osobě učitele. Ve skoro stejném množství – 50 odpovědí (25,8%) se respondenti svěří rodičům. 42 odpovědí (21,7%) bylo označeno u možnosti svěřením se kamarádovi, 24 odpovědí (12,4%) bylo označeno u možnosti, že by si to respondent nechal pro sebe. 21 odpovědí (10,8%) bylo označeno u možnosti svěřením se spolužákovi a 6 odpovědí (3%) u možnosti svěřit se na linku bezpečí.

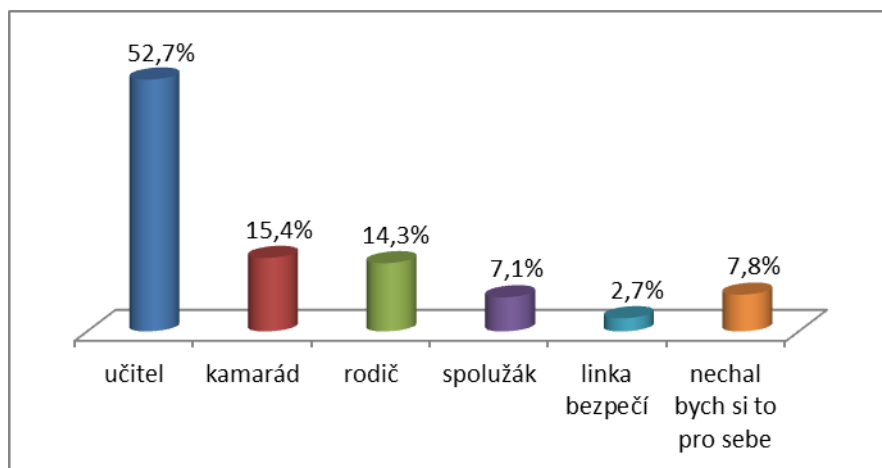
Graf 21. Komu se nejčastěji svěří oběť šikanování

Položka č. 21 Na koho by ses obrátil/obrátila v případě, že by ses se šikanou setkal/setkala jako svědek šikanování.

Respondenti měli opět na výběr ze šesti možných variant. Většina respondentů označila u této položky několik možných odpovědí. V největší míře – 96 odpovědí (52,7%) se respondenti svěří osobě učitele. 28 odpovědí (15,4%) bylo u možnosti svěřit se kamarádovi. 26 odpovědí (14,3%) u možnosti svěřit se rodičům, 13 odpovědí (7,1%) bylo označeno u možnosti svěřit se spolužákovi. 14 odpovědí (7,8%) bylo označeno u možnosti, že by si to respondent nechal pro sebe. 5 odpovědí (2,7%) bylo u možnosti svěřit se na linku bezpečí.

Graf 22. Komu se nejčastěji svěří svědek šikanování

7.3 Vyhodnocení hypotéz

Hlavním úkolem této kapitoly je ověření hypotéz, které byly stanoveny na začátku výzkumu pomocí statistického výpočtu.

Vyhodnocení hypotézy H1

Hypotéza H1: Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky

Test dobré shody chí-kvadrát začíná formulováním nulové a alternativní hypotézy.

V tomto případě mají obě hypotézy následující podobu:

H0: Iniciátory šikany jsou chlapci ve stejném množství jako dívky

HA: Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky

Tabulka 5. Test dobré shody chí-kvadrát k hypotéze H1

Iniciátor šikany	Pozorovaná četnost P	Očekávaná četnost O	$P - O$	$(P - O)^2$	$(P - O)^2 / O$
Chlapec	42	26	16	256	9,84
Dívka	10	26	-16	256	9,84

$\Sigma 52$ $\Sigma 52$ $\Sigma 19,68$

U testu dobré shody chí-kvadrát je testovým kritériem hodnota:

$$\chi^2 = \Sigma (P - O)^2 / O$$

Z tabulky 5 je zřejmé, že vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 19,68$

Zvolená hladina významnosti: 0,05

Stupeň volnosti: 1

Ve statistických tabulkách (Chráška, 2007, s. 248) nalezneme, že kritická hodnota chí-kvadrát pro hladinu významnosti 0,05 a stupeň volnosti 1 je $\chi_{0,05}(1) = 3,841$. Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 19,68$ je mnohem větší než kritická hodnota $\chi_{0,05}(1) = 3,841$, a proto lze odmítnout nulovou hypotézu. Výsledkem vyhodnocení je, že nulová hypotéza H_0 byla vyvrácena a hypotéza H_1 se potvrdila: Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky.

Vyhodnocení hypotézy H2

Hypotéza H2: Studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším studijním prospěchem

Opět je nutné začít formulováním nulové a alternativní hypotézy. V tomto případě mají následující podobu:

H_0 : Neexistuje rozdíl v četnosti projevů šikany studentů podle jejich prospěchu

H_A : Existuje rozdíl v četnosti projevů šikany studentů podle jejich prospěchu

Tabulka 6. Pozorované četnosti u hypotézy H2

Známky na vysvědčení	Šikanováno	Nešikanováno	Σ
Vysvědčení 1, 2	25	19	44
Vysvědčení 3, 4	27	66	93
Σ	52	85	137

Tabulka 7. Očekávané četnosti u hypotézy H2

Známky na vysvědčení	Šikanováno	Nešikanováno	Σ
Vysvědčení 1, 2	16,7	27,3	44
Vysvědčení 3, 4	35,3	57,7	93
Σ	52	85	137

Vzorec pro výpočet testového kritéria:

$$\chi^2 = \Sigma (P - O)^2 / O$$

$$\chi^2 = 9,793$$

Zvolená hladina významnosti: 0,05

Stupeň volnosti: 1

Ve statistických tabulkách (Chráška, 2007, s. 248) nalezneme, že kritická hodnota chí-kvadrát pro hladinu významnosti 0,05 a stupeň volnosti 1 je $\chi_{0,05}(1) = 3,841$. Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 9,793$ je větší než kritická hodnota $\chi_{0,05}(1) = 3,841$, a proto lze odmítnout nulovou hypotézu. Výsledkem vyhodnocení je, že nulová hypotéza H0 byla vyvrácena a hypotéza H2 se potvrdila: Studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším studijním prospěchem.

7.4 Interpretace a závěrečné shrnutí výzkumu

Výzkum byl proveden v březnu 2014 pomocí dotazníkového šetření a zúčastnilo se ho 137 studentů středního odborného učiliště. Cílem kvantitativního dotazníku bylo popsat demografický charakter výzkumného souboru a zjistit klima a spokojenost

studentů ve třídě a ve škole. Dalším cílem bylo zmapovat prostředí na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě v oblasti výskytu šikany - jaké je povědomí studentů o pojmu šikana, jaká je vlastní zkušenost studentů s tím, že by jim někdo ublížil, pokud ano, tak jakým způsobem, kde k tomu dochází, v jaké frekvenci a zda je iniciátorem šikany chlapec či dívka. Dále jsem pomocí dotazníku zjišťovala, komu by se studenti svěřili, pokud by se stali obětí či svědkem šikany.

- Výzkumný soubor tvořilo 64% procent dívek a 36% chlapců. Nadpoloviční většina (54%) respondentů je ve věku 17-18 roků. Zastoupení respondentů v studovaných ročnících je rovnoměrné – přibližně 1/3 ze všech respondentů v každém ze tří studovaných ročníků. Největší množství respondentů studuje učňovský obor kuchař – číšník a kadeřník – kadeřnice.
- Kromě dvou respondentů měli všichni jedničku na vysvědčení z chování. Studijní prospěch respondentů je průměrný, polovina respondentů měla na vysvědčení jednu a více trojek. 33% respondentů uvedlo, že mají na vysvědčení jedničky a dvojky a 17,5% respondentů uvedlo jednu a více čtyřek.
- Zjištění klimatu třídy a školy - co se týče spokojenosti respondentů ve třídě a toho, jak vnímají celkové vztahy ve třídě a ve škole je možné zhodnotit získané výsledky velmi uspokojivě. Převážná část respondentů označila svoji spokojenost ve třídě na stupnici od jedné do pěti, čísla jedna (úplně spokojen) až tři (docela spokojen). Pouze minimum respondentů (6,5%) je ve své třídě docela nebo úplně nespokojeno. Jako přátelské vnímá vztahy třídě a ve škole přibližně jedna třetina výzkumného souboru, druhá třetina uvedla, že vztahy vnímá jako neutrální a zbývající respondenti uvedli, že vztahy vnímají jako nepříliš přátelské, nebo označili možnost nevím.
Převážná část respondentů má ve své třídě dobrého kamaráda. Co se týče členství v nějaké partě, tak 62% respondentů uvedlo, že do žádné party nepatří a zbývajících 38% je členem nějaké party.
- Z předdefinovaných odpovědí, jaký projev chování a jednání považují studenti za šikanu, bylo na prvním místě tělesné ubližování. Jako hlavní důvod, že někdo někoho může šikanovat, byla nejvíce označována možnost „snaha uká-

zat moc a nadřazenost". Skoro polovina respondentů uvedla, že již někdy byli svědkem šikany.

- Mezi dotazovanými respondenty se vyskytlo 38% respondentů, kteří se stali obětí šikany.
 - 76,2 procentům respondentů je nejčastěji ubližováno formou psychické šikany (pomluvy, posměch, ponižování, nadávky, ignorování), zbývajících 23,8% uvedlo, že je jim ubližováno formou fyzické šikany (bití, fackování, kopání, rány pěstí).
 - Polovina respondentů se setkává s opakovanou šikanou, která se děje téměř každý týden.
 - Respondentům je v největší míře (31,3%) ubližováno ve třídě.
 - Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky.
 - Z celkového počtu 52 respondentů, kteří byli, nebo jsou šikanováni, se někomu svěří 42,3%. Zbývajících 57,7% uvedlo zápornou odpověď.
- Oběti šikany se nejčastěji svěří svým učitelům nebo rodičům, svědkové šikany se nejčastěji svěří svým učitelům.
- Lze konstatovat, že obě dvě hypotézy stanovené před samotným výzkumem byly potvrzeny.
 - Iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky.
 - Studenti s lepším studijním prospěchem jsou častěji šikanováni než studenti s horším studijním prospěchem

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce je zaměřená na problematiku šikany mezi středoškolskými studenty. Práce je rozdělena do dvou částí, z nichž první je část teoretická a druhá je část praktická. V teoretické části jsou uvedeny informace obecného charakteru, praktická část je věnována výzkumnému šetření na vybraném středním odborném učilišti.

Agrese a násilí mládeže začíná být jedním z velkých problémů dnešní společnosti. Na chování mládeže má obrovský vliv společnost, ve které vyrůstají a výchovné působení rodičů. Motivy vedoucí agresory k šikaně jsou různé, nicméně jsou evidentně silnější, než mohou být zásady a pravidla chování dané morálními vlastnostmi. Svět je místem, kde se naskýtá spousta nebezpečí. Ať už se jedná o agresivitu, násilí nebo samotnou šikanu, tyto jevy bohužel nedokážeme z naší společnosti vymýtit. Je nějaká šance, že alespoň dnešní mládež můžeme udělat lepší? Je však otázkou jak? Samozřejmě, že velkou roli v téhle otázce tvoří rodinná složka, ale zapojit se může i škola a pedagogové, kteří na ní působí. Především tím, že studentům správným způsobem budou všteňovat morální hodnoty nebo jim poskytnou pocit bezpečí, pokud se ocitnou v nebezpečí. Agresivní chování mládeže má často velmi neblahé následky a především šikana mezi mládeží je velmi nebezpečným projevem patologického chování, které je ale velmi často vnímáno jako zcela běžný jev ze strany učitelů a také rodičů. Zákeřnost šikany spočívá především v tom, že nemusí být viditelná na první pohled a není proto včas rozpoznána. Neblahé následky šikany si však jedinec může nést po velkou část života. Šikana vnáší mezi studenty úzkost, strach, napětí a rozděluje kolektiv. Toto velmi ovlivňuje všechny, kteří jsou protagonisty šikany, nebo jsou součástí zasaženého kolektivu. Z tohoto vyplývá, že šikanu není možné přehlížet a je třeba v rámci školy a školního prostředí věnovat tomuto projevu agresivního chování velkou pozornost a snažit se mu předcházet.

Hlavním cílem praktické části bakalářské práce bylo prozkoumání a zmapování aktuálního stavu výskytu šikany na Středním odborném učilišti ve Velkém Újezdě. Výzkum byl prováděn formou anonymního dotazníku, který byl studentům rozdán během vyučování. Výsledky výzkumu byly statisticky zpracovány a zaneseny do grafů. Výzkumem byla potvrzena předem stanovená hypotéza, že iniciátory šikany jsou častěji chlapci než dívky. Dále byla potvrzena hypotéza, že studenti s lepším studij-

ním prospěchem jsou častěji šikanováni, než studenti s horším studijním prospěchem. Chtěla bych v závěru vyslovit neskromné přání, aby šikana byla jevem, o kterém se pouze mluví a aby každý pedagog, který se s ní setká, měl mnoho úspěchů při jejím odhalování a následném řešení.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie

BENDL, Stanislav, 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství. ISBN 80-86642-08-9.

GRECMANOVÁ, Helena, Drahomíra HOLOUŠOVÁ a Eva URBANOVÁ, 2003. *Obecná pedagogika I*. Olomouc: Hanex. ISBN 80-85783-20-X.

HANUŠ, Radek a Lenka CHYTILOVÁ, 2009. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2816-2.

CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-8-247-1369-4

KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X

KOLÁŘ, Michal, 2005. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 80-736-7014-3

KOLÁŘ, Michal, 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5

KRAUS, Blahoslav, 2006. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-125-1.

LOVASOVÁ, Lenka, 2006. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 80-869-9165-2.

MARTÍNEK, Zdeněk, 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2310-5.

ROGERS, Vanessa, 2011. *Kyberšikana*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-984-2.

RUPERT, Herzog, 2009. *Násilí není řešení*, Plzeň: Nakladatelství Fraus. ISBN 978-80-7238-850-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ, 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada. ISBN 978-802-4729-916.

SAK, Petr a Karolína SAKOVÁ, 2004. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha: Svoboda Servis. ISBN 80-86320-33-2.

ŠVARCOVÁ, Iva, 2005. *Základy pedagogiky*. Praha: Vydavatelství VŠCHT. ISBN 80-7080-573-0.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.

VANÍČKOVÁ, Eva, 2002. *Cesta za poznáním šikany, šikanování mezi dětmi*. Praha: Česká společnost na ochranu dětí. ISBN 80-238-9448-X.

VAŠUTOVÁ, Maria, 2008. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-525-6.

VAŠUTOVÁ, Maria a kol., 2010. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. ISBN 978-80-7368-858-5.

Online

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online]. [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

HRUBÁ, Jana. Co nejvíc ovlivňuje mladé lidi?. In: *Co nejvíc ovlivňuje mladé lidi?* [online]. 2010 [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2009/04/jana-hruba-co-nejvic-ovlivnuje-mlade.html>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Např. Například.

Tzv. Tak zvaný.

Atd. A tak dále.

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1. Věk respondentů	46
Graf 2. Studovaný ročník	46
Graf 3. Pohlaví respondentů	47
Graf 4. Studovaný učňovský obor	47
Graf 5. Znamka z chování na vysvědčení	48
Graf 6. Znamky na vysvědčení	48
Graf 7. Spokojenost ve třídě	49
Graf 8. Vztahy ve třídě a ve škole	50
Graf 9. Kamarád ve třídě	50
Graf 10. Členství v partě	51
Graf 11. Který z projevů považuješ za šikanu	52
Graf 12. Hlavní důvod, že někdo může někoho šikanovat	52
Graf 13. Byl/byla jsi někdy svědkem šikany?	53
Graf 14. Osobní zkušenost respondentů s šikanou	53
Graf 15. Formy šikany	54
Graf 16. Typ šikany	55
Graf 17. Frekvence ubližování	55
Graf 18. Místo ubližování	56
Graf 19. Ubližování chlapci a dívkami	57
Graf 20. Svěření se o šikaně	57
Graf 21. Komu se nejčastěji svěří oběť šikanování	58
Graf 22. Komu se nejčastěji svěří svědek šikanování	59

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Klasifikace typů šikany	15
Tabulka 2. Druhy kyberšikany	18
Tabulka 3. Diagnostika šikany – přímé a nepřímé ukazatele	20
Tabulka 4. Přehled klíčových komponent školního programu proti šikanování	40
Tabulka 5. Test dobré shody chí-kvadrát k hypotéze H1	60
Tabulka 6. Pozorované četnosti u hypotézy H2	61
Tabulka 7. Očekávané četnosti u hypotézy H2	61

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA PI: DOTAZNÍK

12. Co považuješ za hlavní důvod, že někdo může někoho šikanovat?

- a) snaha ukázat moc a nadřazenost, nízké sebevědomí agresora
- b) nuda agresora
- c) snaha upozornit na sebe
- d) závist
- e) odlišnost
- f) vliv party
- g) sociální rozdíly (ekonomické)
- h) vliv doby a špatné výchovy

13. Byl/byla jsi někdy svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jiným spolužákem ze třídy nebo ze školy?

- a) ano
- b) ne

14. Setkal/setkala jsi se během svého studia se šikanou, která by byla namířena proti tobě? V případě záporné odpovědi přejděte rovnou na otázku č. 20, v případě kladné odpovědi pokračujte otázkou č. 15.

- a) ano
- b) ne

15. S jakou podobou šikany jsi se setkal/setkala? Stačí, když zakroužkuješ, co se ti stalo, ale můžeš to i popsat vlastními slovy.

- a) ignorování
- b) posměch
- c) pomluvy
- d) ponižování
- e) nadávky
- f) bití
- g) fackování
- h) kopání
- i) rány pěstí
- j) Jinak? Jak?.

16. Zamysli se a napiš, jak často ti je nebo bylo ubližováno:

- a) téměř každý den
- b) téměř každý týden
- c) asi jednou do měsíce

17. Kde se to děje?

- a) ve třídě
- b) na chodbě
- c) v šatně
- d) na WC
- e) v jídelně
- f) cestou do školy nebo ze školy
- g) na zastávce autobusu
- h) jinde (doplňte)

18. Pokud ti někdo ubližuje (nebo ublížil), je to chlapec, nebo dívka?

- a) chlapec
- b) děvče

19. Řekl/řekla jsi někomu o tom, že jsi, nebo jsi byl šikanován/na?

- a) ano
- b) ne

20. Na koho by ses obrátil/obrátila v případě, že by ses se šikanou setkal/setkala jako OBĚŤ šikanování.

- a) učitel
- b) kamarád
- c) rodič
- d) spolužák
- e) linka bezpečí
- f) nechal bych si to sám/sama pro sebe

21. Na koho by ses obrátil/obrátila v případě, že by ses se šikanou setkal/setkala jako SVĚDEK šikanování.

- e) učitel
- f) kamarád
- g) rodič
- h) spolužák
- i) linka bezpečí
- j) nechal bych si to sám/sama pro sebe